

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Petri De Dusburg, Ordinis Teutonici Sacerdotis, Chronicon
Prussiae**

Petrus <de Dusburg>

Francofurti ; Lipsiae ; Regiom. Pruss., 1679

Dissertatio XIX. De Republica Veterum Prussorum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-11850

occiderant, veniam indulgisset. Fridericus Eques, quod nihil unquam negasset ei, qui interposito D. Gregorii nomine aliquid postulasset. Denique reliqui, pro merito quisque. Utensilia omnia erant argentea atque aurea mensæ illata, deinde convivis cedebant. Hoc veluti congiario militari, animatis Ductoribus Conradus recta movit contra Vitoldum. Albert. Wijk Kojalowicz *Part. 2. Hist. Litv. lib. 2. ad An. 1394. pag. 38. seq.* Simon Grunovius *Tract. 13. cap. 16.* Thom. Waïssel. in *Wallenrodio fol. 127. seq.*

DISSERTATIO XIX.

De

Republica Veterum Prussorum.

- (1.) *Venedæ fuerunt Scythæ. Scythorum Respubl. Sarmatæ. Venedi an sint Germani. Slavorum, Lutitiorum, Polonorum Respubl. (2.) Gothorum & Æstiorum Respubl. (3.) Prussorum, quos Ordo Teut. domuit Respubl. Fennorum mores iidem qui Prussorum. (4.) Constitutio Reipubl. Prussicæ per Waidevutum. (5.) Refutantur fabule de Waidevuto & Pruteno. (6.) Principes, Nobiles & Plebei olim in Prussia. Reges Prussorum sunt Nobiles. (7.) Magister Ordinis Teutonici. Ejus titulus, Insignia, sigillum, Sedes, alia. (8.) Magistri Provinciales, antiquissimis temporibus dicebantur Commendatores, Præceptores, Provisores. (9.) Vicesgerentes Magistri generalis, quando eligi mos fuerit. (10.) Electio Magistri generalis. (11.) Episcopi Prussici. (12.) Præceptores Majores, Commendator Magnus, Marschalcus, Hospitalarius Supremus, Trapiarius, Quæstor. Eorum munia. (13.) Commendatores varii generis. Commendator Provinciæ Culmensis. Commendatores alii. Commendatores arcium. Advocati Provinciarum. Socius Magistri. Socii Commendatorum. (14.) Fratres Ord. Teut. privati. Conventus Ordinis Teutonici. (15.) Instituta Fratrum Ordinis Teutonici. Regula, Vestes, Genus, Natio, ætas, tituli. (16.) Ordo Teutonicus dependebat ab Imperatore & Pontifice Romanis. (17.)*
Quæ

*Qua Magistri potestas fuerit in Ordinis Teutonici Fratres. (18.)
 Qua fuerit Ordinis Teutonici Potestas in Prussia incolas. (19.)
 Incola Prussia quadam Jura Majestatis olim exercebant. Conven-
 tus sine Magistri consensu agebant. Collectas indicebant. &c. (20.)
 Prussi jugum Cruciferorum excutiunt. Consilarii Prussici. Alii
 Magistratus, ut Thesaurus, Gladifer, Judices Terrestres, capitanei.
 (21.) Consilarii Prussici Senatam Polonicum quomodo sint in-
 gressi. (22.) Judicia in Prussia Regia. Appellationes. (23.) Quo
 jure retinuerint Cruciferi Prussiam orientalem à Rege Casimiro.
 Provocationes ex urbibus. Gubernatores Prussia. (24.) Bella cum
 Polonis post divisionem Prussia gesta. (25.) Prussia sit Ducatus
 secularis. Magistratus in Prussia Ducali, ut Consilarii supremi, Con-
 silarii Provinciales. Assessores Supremi Tribunalis. Assessores Ju-
 dicii Aulici. Capitanei Prussia Ducalis tres Circuli. Capitanei Ma-
 jores. Non omnes Capitanei hodie habent singulos Capitaneos.
 Quinam hodie sint conjuncti. Appendix agens de Republ. Livo-
 nie tempore Ordinis Teutonici.*

I.

DE primis Prussi nostræ incolis, nempe Venedis, quam-
 nam à primo in has oras ingressu habuerint Reipubl.
 formam parum compertum est. Quippe adeò sunt
 obscuræ gentis hujus res gestæ, ut præter illud, quod
 has oras quondam tenuerint, penè nihil nobis sit cognitum.
 Annitemur tamen ex antiquis monumentis, quædam eruere,
 ne nihil hic dixisse videamur. VENEDOS, Scythicas inter,
 gentes esse numerandos, vix dubitari potest. SCYTHAS
 autem generatim sic Epitomator Trogi Justinus describit:
*Nec domus illis ulla, aut tectum, aut sedes est, armenta & peco-
 ra semper pascentibus & per incultas solitudines errare solitis.
 Uxores liberosque secum in plaustris vehunt: quibus coriis im-
 brium byemisque causa tectis pro domibus utuntur. Justitia
 gentis ingenis culta, non legibus. Nullum scelus apud eos fur-
 to gravius. — Aurum & argentum non perinde ac reliqui
 mortales appetunt: Lacte & melle vescuntur. Lane iis usus ac
 vestium ignotus, & quanquam continuis frigoribus urantur, pel-*
 libus

libus tamen fermis aut murinis utuntur. Hæc Justinus lib. 2. Hist. cap. 2. Conf. Herod. lib. 4. Diodorus Siculus lib. 2. Biblioth. supra med. Sed cum hæc, quæ à Justino dicta sunt, ad Alfiaticos potiùs, quàm ad Europæos referenda sint Scythas, alia nobis quærenda sunt. De SARMATIS ad Taniam habitantibus, à quibus Venedi nostri ac Poloni sunt orti sic scribit Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. Sarmata Auri & argenti, maximarum pestium, ignari, vice rerum commercia exercent, atque ob sævæ hyemis admodum assidua, demersis in humum sudibus, specus aut suffossa habitant, totum braccati corpus, & nisi qua vident, etiam ora vestiti. Conf. Plinius lib. 4. Hist. Nat. cap. 12. circa fin. & lib. 6. cap. 13. Cum verò & Sarmaticæ gentes sint quamplurimæ, neque fortasse omnibus una placuit Reipubl. forma, proinde videamus, quid Tacitus de Venedis speciatim dicat; Peucinatorum Venedorumque & Fennorum Nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito: Venedi multum ex moribus (Sarmatarum) traxerunt. Nam quicquid inter Peucinos Fennosque Sylvarum & montium erigitur latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt & scuta gestant & pedum usu & pernitate gaudent, quæ omnia diversa Sarmatis sunt in plaustris equoque viventibus. lib. de Morib. Germ. cap. 46. Dubitat in his verbis Tacitus, utrum Venedi referendi sint ad Sarmatas, an verò ad Germanos, idque non eapropter, ac si negare velit, Venedos originem suam debere Sarmatis (id enim ipsum concedere existimo) sed eò, quod rationem domicilia figendi Germanicam in ipsis animadvertit. Aliàs Ptolemæus Venedos disertis verbis Europæam Sarmatiam inhabitare scribit lib. 3. Geogr. cap. 5, fol. 81. Simul etiam ex verbis Taciti cognoscimus, Venedos nostros cæteris Sarmatis vitam politicam amasse magis, magisque ad Reipubl. constituendam fuisse idoneos. Quamvis neque ex illis manifestè atque distinctè colligi possit, quæ tum temporis apud ipsos obtinuerit Reipubl. forma. Propiùs igitur ad præsentem faciunt materiam ea, quæ de Slavis Orientalem Vistulæ ripam accolentibus, id est, de Venedis (hi enim sequo-

quioribus temporibus Slavorum nomen sortiti sunt) tradidit Seculi VI, Scriptor Procopius: *Antarum, ait ille, Sclavinorumque Nationes non ab homine aliquo uno reguntur: Sed AB ANTIQVO plebeja communique libertate vivunt, & idcirco res omnes, quæ vel inutiles sint, vel forte difficiles in commune consilium deducuntur.* lib. 3. de Bello Goth. cap. 7. pag. 542. Jam si verum est, Prussos ab antiquis temporibus plebeja communique libertate usos esse, ita ut res majoris momenti communibus totius populi suffragiis decernerentur, manifestum etiam est, Prussos illis temporibus habuisse *REMPUBLICAM POPULAREM*, quæ Philosopho πολίσις speciatim sic dicta, dicitur lib. 3. Polit. cap. 7. Hanc Republicæ formam etiam nonnullæ gentes Venedicæ retinuerunt, cum Vistulam transgressæ multas Germanorum ditiones sui juris fecissent. De Luticiis quippe Venedicis populis Dithmarus Mersburgensis Sec. XI. Scriptor: *Illis inquit, Dominus specialiter non presidet ullus. Vnanimi consilio ad placitum suimet, necessaria discutientes, in rebus efficiendis omnes concordant.* lib. 6. Hist. pag. 136. Quin & aliæ Slavicae five Venedicæ gentis, licet Vistulam transmittentes sibi certum migrationis Ducem elegerint; occupatis tamen, quas petierant, terris, ad pristinam libertatem semper aspirarunt. Exemplo sunt nobis Poloni, qui cum aliis Venedicis gentibus Vistulâ superatâ, has, quas hodie tenent, oras, auspiciis Lechi, occuparunt, eoque postmodum Duce sunt usi. Verùm illo decedente, non in unum Principem imperium Polonicum, sed in duodecim Optimates devolverunt. Hoc ipsum etiam factum esse dicitur, postquam Venda Virgo, Poloniae Dux, in Vistulam amnem se præcipitem egisset. Viguit ergo temporibus antiquissimis in Prussicis oris *RESPUBLICA POPULARIS*.

II. De Republica *GOTHORUM*, qui circa Christi natæ tempora hodiernæ Pomeraniæ partem orientalem habitarunt, sic scribit Tacitus in lib. de Morib. Germ. cap. 43. *Trans Lygios Gothones regnantur, paulò jam additius, quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deindè ab Oceano Rugii & Lemovii omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii & erga Reges obsequium.* De *ÆSTIIS* au-

tem (id est GOTHIS jam ante aliquot secula in Prussiam ex Pomerania transgressis) *Dextro, inquit, Svecici maris litore Æstiorum gentes alluuntur, quibus ritus habitusque Svecorum, lingua Britannica propior, matrem Deam venerantur. Insigne superstitionis formas aprorum gestant. Id pro armis omniumque tutela securum Dea cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientius, quàm pro solita Germanorum inertia laborant. Sed & mare scrutantur, & soli omnium hominum succinum, quod ipsi glesum nominant, inter vada atque in ipso litore legunt.* ibid. cap. 45. Ex his quidem non apparet an Æstii fuerint iidem qui Gothi; alia tamen sunt, non pauca, quæ nobis illud omninò persvadent. Inter alia est convenientia sacrorum ac religionis apud Prussos posteriorum, & Gothos in Svedia habitantes, ut alibi fusè satis demonstratum. Quod si ergò Æstii sunt iidem, qui Gothi, dubium esse nequit, quin eandem quoque habuerint Reipublicæ formam. Nempè verisimile est Gothos Prussicos sive Æstios initio Regulos suos habuisse, quorum tamen non infinita, sed limitata fuit in suos potestas. Hi postea, unà cum Regibus suis, ab aliis Gothis in hodierna Svedia habitantibus, subacti sunt, quemadmodum Hugo Grotius in *Prolegom. ad Hist. Goth. & Wandal.* ex Saxone Grammatico probat. Seculo à reparatâ salute VI. ad Theodoricum Gothorum Regem in Italiam Æstii miserunt Legatos, dona succinea Regi oblaturus. Sed ex hac legatione non liquet, utrum Æstii Reges habuerint, an verò populari libertate sint usi. Epistola quippe Theodorici Regis, quâ pro donis gratias agit, non mittitur ad Regem, vel ad Reges Prussorum; sed inscribitur tantum Æstiiis. Vide Cassiodorum in *Variis*. Quando igitur Erasmus Stella scribit, Sudinos (per eos non intelligit Stella Sudinos in mediterraneis Prussiæ locis habitantes, sed maris Baltici in Sambiæ extremitatibus accolæ, quo Sec. XIII. Sudini ab Ordine Teutonico transportati sunt.) habuisse Regulos suos usque ad Wai-devuti tempora, intelligendi tantum erunt Nobiles potentiores, quos Theodoricus Rex, titulo Regum suppresso, solo Æstiorum nomine tutò potuit compellare.

III. Quod

III. Quod tertio loco ad Prussos illos, quos Teutonicus Ordo domuit, quosque eandem cum Lithvanis originem habere dudum diximus, attinet, illi eodem modo, ut antiquitus Venedi, populari libertate usi sunt. Vel ut rectius dicam, sine ulla Republica, brutorum ritu à multis retrò seculis in partibus Prussiae australibus vixerunt. Eleganter ipsos Tacitus in fin. lib. de Morib. Germanorum describit sub nomine Fennorum: *Fennis, inquit, mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: Victui herba, vestitui pelles, cubile humus, sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac fœminas alit. Passim enim comitantur partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Id beatiùs arbitrantur, quàm ingemere armis, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam affecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Quomodo deinde sint in unum Reipublicæ corpus redacti moratioresque redditi, multis rerum Prussicarum Scriptores enarrant. Nos totum hoc negotium verbis Alberti Wijuk Kojalovicii, qui Matthiam Strykovium Ostostevicium Ducem suum secutis fusè illud describit, exequemur; deinde quid nobis hîc videatur, indicaturi.

IV. Valentiniano I. per Orientem imperante Heruli, Gepidæ, Alani, magnis copiis in varias sese Romani imperii provincias effuderunt: in Germania cum latè cædibus atque igne sævirent, Alani ad Rhenum in Sicambros impegerunt, atque ab iis repressi ac propè deleti: Accisis eâ clade Herulorum viribus, cum nec ulterius laceratæ legiones securè promoveri possent: nec loco quem ceperant diu consistere; Dux copiarum Littalanus auctor fuit, ut maturo in confinia receptu, quæ super erat, juventutem periculo exemptam meliori fortunæ servarent. Arreptum est avidè consilium, non tam Ducis auctoritate, quàm hostium metu urgente. Fugientibus similiore in Prussiam sese receperunt. Vitatâ enim Patriâ, quam ingredi sine probro non poterant; profugis proxima ex sociorum provinciis Prussia occurrebat. Ibi Littalanus, magi-

stratu

stratu inauspicato militiæ gesto, more gentis abiit. Nulli nimirum tunc illis domi Principes erant, nulli Judices, imò nulla in commune societas: sed familias singulas per agrum ac nemora, dispersas propinquior tantum cognatio colligebat. Rumor verò hic de ingenti Alanorum strage, ac desperatus reliqui ex cæde militis reditus; eos, qui castris inepti, domi manserant, plurimum sollicitos habuit. Circumspiciebant sese; atque inde latera finitimorum injuriis obnoxia; hinc amissis, quos opponerent, viris, nulla præsidia videbant. Nihil omninò succurrebat aliud ad communem salutem præsentius, quàm convasatis omnibus in Prussiam migrare. Nec difficile fuit factu, cum conclamatum fuisset ad iter, tenuem fortunam ditissimus quisque facile curru cepit: neque multum impedimentorum erat ex reliqua re familiari; cujus copia, ultra necessaria armenta, non extendebatur. Suscepta in fidem libenter à Prussis natio finitima. Non enim metuebant periculum à populo, religionibus, lingvâ, ritibus, origine, socio: quem supra tot publicæ pacis vincula novum etiam hoc beneficium arctius ad concordiam obligabat. Gaudebant accessionem virium non levem factam, eo potissimum tempore, quando finitimi populi sedibus ad Vistulam promotis, arma jam ex propinquo incipiebant Prussiæ intentare. Sed crescentibus deinde per mutua connubia utriusque gentis familiis, multitudo hosti formidabilis, sibi propè fatalis evasit. Vix in seipsam per domestica odia non concidit. Ubi primum cultus ager deficere; mox potentiores, tenuioribus exactis, aliena usurpare & possessionum fines pro cupiditate prolatos, vi invadere: hinc jurgia ac lites; nec alius controversiarum exitus, quàm ille, quem absque lege ac Magistrata viventibus, feroces animi primum occupant: nempe per mutuas cædes. Quanquam non tam exitus hic controversiarum erat, quàm fons perpetuus odiorum: cum injurias alii promonent, alii amonent cædibus; ipsas deinde cædes, totis mutuò ulciscuntur castris. Status hic rerum omnium perturbatissimus barbara licet pectora tangebatur: neque etiam illa, ita omnem humanitatem exuerant, ut non sentirent; præsertim cum quæ in aliis vel detestarentur vel lugerent, eadem in se suisque timere, illi magis cogerentur, qui innocentiores. Cum igitur ex pacis cupiditate, tædium turbarum animos occupasset; de remediis primum
fingu-

finguli apud se agitare, tandem cum amicis communicare. A pri-
 vatis in publicos congressus, res derivata, prudentioribus grata,
 accidit, probataque est vehementer. Duplex consilii genus ani-
 mo succurrebat. Unum ut Princeps legeretur, qui singulorum,
 cupiditati legem auctoritate sua poneret; agros limitibus defini-
 ret, de controversiis decerneret; jus belli ac pacis summum haberet.
 Alterum ut coloniis aliquot ab se dimissis, Respublica populi mul-
 titudine, velut corpus sanguinis exundantis imminutione releva-
 retur. Neutrum tamen statim perfici potuit. Soluti hæcenus
 omni legum metu, sub arbitria Magistratus ire refragabantur: &
 nemo primus, ad peregrinas sedes per pericula quærendas, pater-
 no agro excedere volebat. Attamen ad consentiendum tam fa-
 lubri consilio vel tempus ipsum feroces animos emollivit; vel ne-
 cessitas, si quid residuum de duro supererat, perfregit. Nam qui
 variis expeditionibus Romani Imperii provincias pervagati domi
 confederant; pacem publicam, velut portum à tot naufragiis cu-
 riosius perquirebant. Adverterant illi, quietem publicam, com-
 muni sub iisdem legibus ac Magistratu, societate consistere: i-
 demque in sua Patria factum studiosè cupiebant. Sed qui primus
 manum operi admoveret, nullus erat: tum quod ratio, qua res
 adeò insolens perficeretur, non appareret; tum quod inter fero-
 ces legumque ac imperiorum impatientes populos, de tanti nego-
 tii eventu desperaretur. Ausus est tamen rem arduam aggredi
 Waidevutus, ætate grandis, familiâ copiosus, tribu Alanus. Fue-
 rat viro à natura ingenium versatile & audax, atque in agendo
 dexteritas mira: accedebat, quod diuturnis extra patriam stipen-
 diis fortitudinisque militaris opinione & inter suos princeps ha-
 beretur, & inter hostes clarus. Duo ille potissimum agenda men-
 ti præfixerat. Gentem ferocem ad humanitatem aliquantum
 componere, ut facilius illi esset Principis cum summa potestate
 incumbentis patientia; tum ita successus temperare; ut si consi-
 lia Principis eligendi populo placuissent, ille Princeps diceretur,
 qui solus ferre Principem reliquos docuisset. Cum igitur inter
 publica gentis comitia privatus de præficiendo omnibus uno Du-
 ce sermo fuisset illatus; & plerique propensas sententias ad Rem-
 publicam sub commune caput redigendam apertè præ se ferrent;
 petita acceptaque dicendi copia, ancipites adhuc reliquæ concio-

nis animos in suas partes eum agresti hac oratione pertraxisse traditur: Nisi, inquit, apibus ipsis stultiores essetis, res, de qua agitis, pridem concordiam apud vos atque optatos eventus, habuisset. Nam quibus res familiaris inter manus est, probè scitis, tanto apum examini unicum Regem præesse, penes quem sint imperia: reliquis obsequendo intentis. Ille solus operas singulis dispensat, ille otio torpentes nec laboris ferentes, alveari, velut civitate, extorres agit: cætera verò in obsequium promptæ, designatis laboribus studiosè instant, nec prius quiescunt, quàm opus ad numeros absolutum advertant. Hæc quæ in singulos dies, sub vestris oculis agi, certi estis; in vestra commoda prudenti invitatione transferte. Renunciate unum Principem, cujus imperio libertas vestra permittatur. Ille de controversiis decernat, injurias cædesque arceat, fas ac justum tueatur, securitati publicæ provideat. Quod ut rectè atque ex officio exequi possit, vitæ mortisque jus ei in omnes cum plena potestate esto. Mirum quanto ut dicentem silentio, ita cum dicere desisset, plausu, concio sit profecuta. Comitii totius, in ea quæ svaserat Veidewutus consentientis, vox unica erat. Num Veidewutus ipse, vellet esse *Bojoteras*, nimirum, apum Rex? Neque ille novi regni onus detrectare poterat: ne quod dicendo persuaserat, fugiendo suspectum redderet. Integris itaque Comitiiis, summo consensu, primus Prussorum atque Alanorum (qui postea Lithvani dicti sunt) Princeps est renunciatus. Initia Principatus ad ordinandam aliquam Reipubl. formam, quantum barbara potuit assequi cogitatione, studium advertit. Plebem imprimis vagabundam nullisque sedibus affixam, per tribus ac cohortes recensuit, & certis agrorum, villarumque limitibus circumscripsit. Tum hætenus actâ tantum ex hostico præda vitam & rem familiarem tueri solitos, agricolendi, pecorum alendorum, venationum, aliarumque rusticarum operarum studiis addixit. Leges deinde tulit (Leges ipsas jam alibi commemoravimus, ideoque hîc omittendas esse duximus.) Brevi itaque effectum est, ut per hæc commercia, humanitatis dulcedine agrestes animi illecti, spem non dubiam facerent: tanta jam concordia publicæ fundamenta jacta, ut & ad constantiam in ferendo imperio satis esset, & rudibus cogitationibus aliquantum caperetur; esse aliquid, quod privatis cujusque rationibus

bus anteponi deberet. nempe bonum commune, de quo cum ageretur, junctis viribus ac studiis per vitæ etiam ipsius dispendia, contra quemvis hostem decertare expetibile atque laude dignum esse persuasum haberent. Bellum tamen nullum Weidewutus movit: sciebat illud solvendis, quàm firmandis legibus commodius esse & efferatos militiæ frequentiam animos facilius armorum desuetudine mitigari. Vitabat castra, in quibus usu diuturno didicerat, multitudini in armis sese conspicienti contumaciorem, semper esse contra imperia audaciam. Vereri etiam non ex vano cogebatur, ne si inchoata consilia repente vita defereret, vix dum convalescentis Principatus cursus, morte Principis abrumperetur. Jam enim ille centesimum annum transcenderat, sextum in super supra decimum ingressus: prolem verò masculam copiosam numerabat; è qua si vel plures imperium ambirent, vel unus aliquis detrectaret obsequium, molem, quam parens eduxerat, filiorum discordiis concisuram facilè providebat. Mature itaque Provincias inter filios partitus Principatum sponte abdicatum, in majorem natu, volentibus omnibus, transtulit. Ne tamen aut Rempubl. inter juvenum manus omninò desereret: aut in ordinem redactus, auctoritate omni, inter populares excideret: honores callidè auxit, quorum fastidium simulabat. Summum se sacrorum Regem seu Pontificem, antequam Principatu abiisset, creavit; eum, qui hoc magistratu deinceps fungeretur, Krive Kriveito dici voluit. Hæc Kojalovicz *part. 1. Hist. Litvuan. lib. 1. pag. 13. seqq.*

V. Ex dictis jam palàm fit, quæ sit Kojalovicii, & antè ipsum Erasmi Stellæ, Simonis Grunovii, Matthiæ Strykovii Ostostevicii, aliorumque Scriptorum Prussicorum, qui enumeratos illos sequuntur Duces, de Prussorum, eandem cum Lithvanis originem agnoscentium, Republicâ, opinio. Videlicet tribuunt illis formam Reipubl. Regiam, primumque Principem faciunt, Waidevvutum; alii fratrem etiam Waidevvuti nomine Prutenum in consortium imperii trahunt. In hoc verò concursus est omnium sententia, Waidevvutum senio jam confectum, adeoque morti proximum Regnum Prusicum inter filios divisisse, quamvis hòc differant, quod alii duodecim ipsi filios, alii pauciores assignent. Qui duodecim ipsi filios tribuunt, undecim Prussiæ præfuisse, duodecimum autem, nempe Lituonem, Lithvaniam occupa-

cupatam à suo nomine appellasse ferunt. Ab his deinde Waide-
wuti filii omnes illos Principes, qui tempore Conradi Ducis Ma-
sovia rerum in Prussia potiebantur, ortos esse, tradunt eodem Scri-
ptores. Verùm quid de his sit sentiendum, etiam si jam ex Dis-
sertatione nostra de Origine gentium Prussicarum elucere potest;
brevibus tamen & hinc ea sententia nobis est coarguenda. Primum
cum de Waidewuto Prutenoque altum sit apud antiquos Scripto-
res silentium, adeo ut ignotum sit prorsus, unde Erasmus Stella,
(is enim primus Waidevuti mentionem facit) hæc ipsa, quæ de
Constitutione Reipubl. Prussicæ habet, hauserit, ego religioni mi-
hi non ducam hæc omnia fabulis annumerare. Firmant nostram
sententiam nomina Waidewuti & Pruteni, à *scientiâ* vel *Pruden-
tiâ*, quæ Legislatori necessaria, deducta, quemadmodum in modò
citata Dissertatione demonstravimus. Deinde apertâ quoque
his fronte repugnant, quæ de Republ. Prussorum habet Sec. XI.
Scriptor Adamus Bremensis *lib. de Situ Dania pag. 147.* Hic Prussi-
cam rem attingens: *Homines, inquit, cærulei, facie rubeâ & criniti,
præterea inaccessi paludibus, nullum inter se Dominum pati volunt.* Ea-
dem verba reperiuntur & apud Helmoldum *lib. 1. Chron. Slav. cap.
7.* Postremò cum Sec. XIII. Teutonicus Ordo Prussos oppugnare
cœpisset, non habuerunt singulæ Prussorum Provinciæ suos Reges
vel Duces Ordinarios; sed imminentibus periculis Duces exerci-
tus ex potentiori Nobilitate sibi deligebant, ut Dusburgium alios-
que Scriptores Prussicos legenti nequit esse obscurum. Proinde
putidum est Anonymi cujusdam Rerum Prussicarum confarcina-
toris veriùs quàm Scriptoris commentum, qui tempore Conradi
Masovia Ducis Ehvveitum III. Prussicæ Ducem ex omnibus Prus-
sicæ partibus exercitum, quem Ordini Teutonico opponeret, col-
legisse, tradit *in Chron. MS.* Agnoscit eundem Prussicæ Ducem &
Chronicon, quod Daubmannus edidit Regiomonti An. 1566. sed
eum vocat Thivveito. *in princ. Chron.*

VI. Quamvis autem ex dictis haut difficulter colligi que-
at, quæ fuerit ante Ordinis Teutonici adventum Prussorum Res-
publica, quædam tamen adhuc erunt ea de re adjicienda. Pri-
mum omnium constare putamus, Prussos omnes in unam Rem-
publicam ante tempora Cruciferorum nunquam coaluisse. Sed
neque fœdus aliquod Prussicis populis omnibus contra commu-
nes

nes hostes intercessisse testantur Ordinis Teutonici res gesta. Quippe Cruciferi Prussiam ingressi non cum omnibus simul, sed cum singulis Prussicis populis seorsim bella gesserunt; nisi fortè rebelliones Prussorum jam sub jugum Ordinis Teutonici actorum excipias, in quibus plures aliquando prussicæ Provincias contra Cruciferos arma corripuisse legas; Licet & hîc dubium sit, an fœderi inter plures gentes inito hoc ipsum tribuere debeamus. Itaque habendum est pro certo, plurimas hîc olim fuisse Respublicas; & quidem ita, ut singulæ Provinciæ ex enumeratis illis plures id genus Civitates complexæ fuerint. Hujus rei veritas, etsi satis superque eluceat, manifestius tamen in apicum producet, si varia hominum genera, quæ Ordo Teutonicus hîc reperit, respiciamus. Quodsi namque monumenta Veterum excutiamus, reperiemus in Prussia primò fuisse PRINCIPES quosdam. Ex eo genere fuit Hagel Princeps, (si tamen vera est de eo Historia) qui in parte Pomerellæ, ubi hodie Gedanum jacet, Principatum obtinuisse fertur. Schüz. *lib. 1. fol. 30.* Non ex alio fuit ordine Gellens Princeps, cujus sedes à Cruciferis solo æquata, & postea ab iisdem instaurata dictaque est Gellensburg, quod nomen dein transiit in Gilgenburg. Schüz *lib. 1. fol. 38.* Sed & Principem quendam Soladimistarum ad eum ordinem referimus, de quo videri potest Vincentius Kadlubko *lib. 4. Chron. Polon. cap. 19.* Inprimis verò Sudinia fuit eo nomine celebris, quod erat Principum sæcunda. Et quidem hoc non de Veteri tantum Sudinia, quæ in mediterraneis est Prussicæ locis, proprieque hoc sibi antiquis temporibus vindicabat nomen; sed etiam de Sambia, quæ procedente tempore Sudinæ nomen obtinuit, intelligendum est. Ex Sudinia quippe veteri, Scumandus aliique Princeps fuerunt oriundi. Ex Sambia verò fuerunt Waidole, Candigandam, Scurdo, aliique. Schüz. *lib. 1. fol. 41. 42. & alibi passim.* Ubi insuper hoc notandum est, Sudinicos hos sive Sambienfes Principes, ex Erasmi Stellæ sententiâ, fuisse *αὐτόχθονας*, id est, non advenas cum cæteris Lithvanis, sed ex gente Scadinavica oriundos. Vid. Stella *lib. 1. Antiq. Borussia. in fin.* Deinde NOBILES quoque in Prussia fuisse plurimos comperimus, si dicebantur *Supani*, teste Hennebergero *in lib. de Vet. Pruss. fol. 18.* quo nomine Poloni quoque quondam Nobiles suos

suos appellasse dicuntur, ut patet ex Chronico Montis Sereni, quod Joachimus Maderus edidit, *ad Annum 1209. pag. 86.* Potentissima autem Nobilitas fuit in Sudinia, ut cognoscimus ex Schuzii *lib. 1. fol. 40. & 50.* Postremò præter Principes & Nobiles fuerunt etiam in Prussia, ut in aliis Regionibus omnibus, PLEBEII, quibus etiam ad jura Nobilitatis accessus dabatur, si virtutibus alios antecelluissent, patriæque in bellis maximè, utilem præstitissent operam. Vid. Henneberg. *loc. cit.* Enumeratis his hominum generibus, quæri potest, utrum Principes & Nobiles diversos reverà constituerint Ordines, ita ut illi alios sub imperio suo habuerint sibi subditos populos, hi non item? Affirmat hoc Thomas Waisselius in Chronico, non tamen confirmat sententiam suam ex ullâ vetustiorum Scriptorum auctoritate. Nos Principes non alios arbitramur fuisse, quàm potentiores Nobiles, qui plures subditos sibi colonos, exstantioresque in ditionibus suis numerabant vicos. Supanos item non alios fuisse putamus, quàm Principes minus potentes, quorum tamen singuli singulas constituebant Respublicas, inque suos absolutam habebant potestatem. Confirmat sententiam hanc nostram non obscurè Dusburgensis qui *Part. 3. cap. 215.* exponens, quæ fuerit vetustæ Nobilitatis Prussicæ conditio, nullum discrimen facit inter Principes & Nobiles, sed omnes supra vulgus eminentes Nobilium nomine comprehendit. Contra ea Privilegium à Deterico de Aldenburg urbi Bartensteinensi An. 1332. feriâ secundâ ante cathedram B. Petri concessum, omnes eos, qui alios sub imperio suo habebant, appellat REGES, dum Bartenlibus Privilegia illa & immunitates, quæ sub REGIBUS suis habebant, confirmat. Attamen præter Regna illa, quin antiquitus plures etiam reperti fuerint vici, nemini subjecti, popularique libertate gaudentes, mihi non est dubium. Nullum igitur aliud gentium harum olim fuisse videtur vinculum, quò actius inter se colligarentur, quàm communis religio, communiaque Sacra. Neque hoc mirum cuiquam videri debet, potuisse antiquis temporibus in Prussia tot Reges ac Principes, tot Respublicas adeò pacatè vivere. Gentes enim paupertati avetæ, non appetebant aliena, adeò ut de Regibus illis Prussicis cum Justino dicere liceat: *Finis imperii tueri magis, quàm proferre, mos erat: intra su-*

am cuique Patriam regna finiabantur. Ante autem quàm hinc abeamus, unum adhuc ultimo loco commemorare lubet. In Comitibus gentium Prussicarum magna fuit auctoritas Waidelottarum sive Sacerdotum utriusque sexûs. Quid illi rudi populo suadebant, illud facillè persuadebant, ita ut etiam in manifestissimum se præcipitare periculum non vereretur misera plebs, si quando Deorum eam esse voluntatem Waidelottæ ipsi persuaserant. Exemplo sunt Galindæ, qui fatidicæ cujusdam mulieris impulsu, Masoviam inermes ingressi, prædas, maximo suo malo, agere sunt ausi. Vid. Dusburg. *Part. 3. cap. 4.*

VII. Sed missis barbaris illis gentibus, ad Ord. Teutonici tempora veniamus. Ut autem eò rectius Prussicam eorum temporum Rempubl. cognoscamus, diversositidem, ut antea, hominum, Ordines in Prussia considerabimus. Hi dividi generatim possunt in Ordinis Teutonici Fratres (*Creuz-Bruder*) qui deinceps auctis opibus dici cœperunt Ordinis Teutonici Domini (*Creuz-Herren*) & in Populos ipsis subditos. Utrique dividuntur in privatos, & in dignitatibus constitutos. Nos hîc primò de Ordinis Teutonici Fratribus agemus, deinde, quæ fuerit ipsorum in incolas Prussiæ potestas, ostensuri. Caput Ordinis Teutonici, erat MAGISTER, Germanis *Meister* dictus. Et quidem primus ab institutione Ordinis hujus temporibus, cum res Equitum horum adhuc essent tenues, non nisi *Fratres & Magister* vocabatur supremus ille Ordinis præses. In antiquis enim monumentis non nisi hic reperitur titulus: *Fr. Hermannus de Saltza Dominus Hospitalis S. Mariæ Teutonicorum Hierosol. Magister*. Sed auctâ Ordinis Teutonici potentiâ non jam *Fratres*, sed *Domini*; Nec simpliciter *Magistri*, sed *Magistri generales* vocabantur. Quando autem hi tituli invaluerint, disquirendum nobis amplius erit. Et quidem quod attinet ad titulum Magistri generalis, communis est nostratium Historicorum sententia, tres priores Ordinis Teutonici Præsides acquievissè titulo Magistri, Quartum verò in Ordine, videlicet Hermannum de Saltza, titulum *Magistri generalis*, subactâ Prussiâ ac Livonia, sibi sumpsisse. Vide *Henneb. de Vet. Pruss. in Hermanno de Saltza, & alios*. Verum dubium hoc reddi potest nonnullis ex rationibus. Etenim primò Hermannus de Saltza, cum jam magnam Prussiæ partem possideret,

non

non nisi *Magistri* titulum sibi tribuit in Privilegio Culmensi. Deinde nulla etiam ratio fuit, cur titulum *Magistri generalis* sibi tribueret, cum illi, qui *Magistri* Provinciales deinde vocabantur, non nisi *Provisorum, Præceptorum & Commendatorum* titulum, tempore Hermanni de Salza, & fortasse Successorum quoque ejus, habuerint, ut postea probabimus. Adhæc, in Coenobio Leubusensi, quod in Silesia ad Oderam situm est, Hermanni de Salza effigies habetur cum inscriptione, in qua tamen & post obitum ei non nisi *Magistri* titulus tribuitur. Ad extremum An. 1246. Privilegium Elbingensibus dedit Henricus de Hohenloe, quem Simon Grunovius Supremum Ordinis caput fuisse scribit, & tamen ille in Privilegium dicto non nisi *Ordinis Teutonici Ministrum humilem* se appellat, in sigillo etiam hæc tantum epigraphie habetur: *S. Magistri Hospitalis S. Mariæ Teutonici*. Quod certo nobis documento est, neque eo tempore *Magistri generalis* titulum fuisse receptum. Sic igitur constare putamus, titulum *Magistri generalis* post Hermannum de Salza demum invaluisse. Titulum autem *Fratris* non resugerunt etiam posteriorum temporum *Magistri*. Nam in omnibus Privilegiis legas: *Wir Brüder der Heinrich von Nichtenberg. Wir Brüder Werten Truchses des Ordens etc.* A privatis tamen *Magistri* generales circa Sec. XIV. cœperunt vocari *Domini*. Manifestè hoc elucet ex Dusburgensi & Continuatore ejusdem, quorum ille *Magistros* non aliter quam *Fratres*; Hic autem primos quidem itidem *Fratres*, ultimos verò semper *Dominos* appellat. Aliàs titulorum *Magistro* à subditis ipsi populis attributorum simplicitatem vel inde cognoscas, quòd in antiquis Actis Curie Toruniensis Ad An. 1347. Henricus Dusnerus *Magister generalis* vocetur: *Der Achtbare Herr Henrich Dusner Hofmeister zu Preußen*. Similia occurrunt & alibi. Illud verò, quod *Scriptores* nostri vulgò referunt, Conradum Wallenrodium *Magistrum* generalem titulum Dignitati suæ convenientem sibi sumsisse, atque aliorum Principum more nomini suo præfixisse illud usitatum: *Nos Dei gratia*, utrum probari queat ex antiquis monumentis, dubito. Nam & subsequenti- bus temporibus non nisi hic titulus fuit in usu: *Nos Frater Conradus Ordinis Fratrum Hospitalis S. Mariæ Teutonice domus in Hierusalem generalis Magister*. Ut taceam, titulum illum: *Nos Dei gratia*, illis

illis temporibus non tam fuisse signum auctoritatis atque dignitatis, quam professionem aliquam modestiæ & Pietatis, quâ se Dei benignitate ad dignitates ejus generis euectos testabantur Reges & Principes. **INSIGNIA**, quibus Magister Ordinis Teutonici generalis, ex concessione Coelestini III, Romani Pontificis utebatur, fuit crux nigra in campo albo, cui deinde Ioannes Rex Hierosolymitanus adjecit crucem auream, priori illi, nimirum nigrae, inferendam. Thom. Waissel. in *Chron. fol. 39. & 45.* Adjecit Insignibus his Fridericus II. Imperator Aquilam nigram in campo aureo, quæ in medio crucis nigrae & aureae ponitur. Waissel. *fol. 46.* Postremò Ludovicus IX. Rex Gallia à Bello sacro rediit Insignia dicta quatuor liliis auxit, ita ut extrema crucis aureae singulis liliis ornarentur. Fecisse hoc dicitur Ludovicus ille An. 1250. d. 20. August. cum Ordini Teutonico Conradus Landgravius præesset, ut Henneb. de. *Vet. Pruss. in Conrado & Waissel. fol. 76.* tradunt. Eo autem modo Mag. Ordinis insignibus his usi sunt, ut quatuor areas, sive campos, ut vocant, facerent, in quorum duobus transversim sibi oppositis collocabant insignia Ordinis jam à nobis descripta; In reliquis duobus verò insignia cujusque Magistri gentilitia. **SIGILLUM**, quo Magistri ex Constitutione Ottonis de Carpen II. di Ord. Teut. Magistri in Privilegiis aliisque tabulis publicis subsignandis usi sunt, sic Hennebergerus describit: Es war länglicht mit einer Figur eines Esels / darauff saß ein Bildniß der Jungfr. Marien mit dem Kindlein Jesu / dabey gieng Joseph mit einem Stabe und leitet den Esel / die Umschrift des Siegels war: Das ist das Siegel des Meister-Amptes des deutschen Hauses zu Jerusalem. in *Comment. ad Tab. Pruss. Georg. pag. 364.* Ad stipulantur his Casp. Schuz. *lib. 1. Chron Pruss. fol. 16. & Waissel. in Chron. fol. 43.* Hòc tantum differunt, quod Schuzius Fridericum quoque Ducem Saroniæ aliosque Magistros, qui Schuzii tempore in Germania reliquis Ordinis Teutonici præerant, eodem sigillo usos esse putat: Hennebergerus verò & Waisselius Fridericum illum jam sigillum dictum immutasse, atque solâ B. Virginis puerulum Jesu brachio sustentis imagine in sigillo usum esse referunt. Cui ex dictis calculus sit adiciendus, non apparet. Ex antiquis enim illis temporibus non adeò multa Privilegia ab ipsis Magistris generalibus data restant, cum nemi-

fff

ni

ni Prussicarum rerum perito sit ignotum, Ordinis Teutonici temporibus Privilegia dedisse non solum Magistros generales, sed etiam Magistrorum generalium Vicesgerentes, Magistros Provinciales, Commendatores item aliosque Magistratus. Quæ autem Magistrorum ipsorum generalium Privilegia supersunt, illorum quidem partim jam typis mandatorum, partim ab Alberto Duce Prussiarum renovatorum, partim etiam ex autographis descriptorum exempla legi non pauca, ex quibus tamen nodus hic solvi non potuit, cum in illis nil nisi Locus Sigilli sit relictus. Tria tamen Privilegia novi, quæ & Schuzü & Hennebergeri sententiam subvertunt; primum est Privilegium Elbingense An. 1246. per Henricum de Hohenloe concessum; alterum autem est Privilegium aliquod à Ludovico Erlichshufio Magistro generali datum, quod habetur in Electorali Bibliotheca Regiomontana, inter Acta Prussica MSS. in cista majore. Tertium est Privilegium Thoruniensibus à Conrado Zolnero de Rotenstein An. 1385. concessum. Primum illud, ut illud describit Nobiliss. Dn. G. Zamelius, habet capsulam gilvæ ceræ, in qua interius nigræ ceræ impressa est imago B. Virginis Mariæ sedentis in sedili, quæ Jesulum in sinistro brachio; In dextra verò manu sceptrum habet, in cuius circumferentia est scriptum: S. MAGISTRI HOSPITAL. S. MARIE TEUTONICORUM. †. Eadem prorsus est forma Sigilli in Privilegio Thoruniensi. Regiomontanū quoque non exhibet nobis Josephum asinum ducentem, sed impressum est rubræ ceræ in capsula lignea ingens sedile, ut in prioribus, in quo B. Virgo confidet, puerulum Iesum brachio gestans. Reliqua mihi jam exciderunt. Alii plura sine dubio observarunt exempla. Quod si hic conjecturæ dandus est locus, primi tantum tres Magistri sigillo hoc sunt usi. Postquam autem sibi jam Prussiam subiecissent, aliud sibi sigillum confecisse videntur. Præterea de SEDE Magistrorum generalium non est, ut hîc agamus, cum jam in animadversionibus nostris ad P. de Dufburg. pluscula de ea dederimus. Illud tamen hîc præterire non possumus, quod habet Grunovius, videlicet Mag. generalem, antequam in Prussiam concessisset, aliquando habitasse in Mergenthal, quod sine dubio est Mergetheimium ad Tubarim in Franconia situm, ubi etiam Magistri, postquam in Prussia Ordo esset abrogatus, sedem sibi

sibi deinde fixerunt. Vid. Sim. Grunov. *Tract. XI. cap. 2.* Adhæc notandum est Magistrum in publicum prodeuntem sibi clypeum & chlamydem præferenda curasse, ut colligitur ex Consuetud. Ordinis num 34. Ad extremum non est prætereundum, Magistro Ordinis Teutonici cum aliis Fratribus accumbenti id honoris exhibitum, ut quatuor carnum, ut & piscium partes caperet, quo largiùs & cumulatiùs munificentiam erga Fratres Pœnitentes aliosque posset exercere. *Vide leges Ordinis num. IX.* Et hæc de Ordinis Teutonici Magistro generali dicta sunt.

VIII. Proximi à generali Ordinis Teutonici Magistro fuere MAGISTRI PROVINCIALES (Germanicè dicuntur die Land-Meister.) Hi nomine Magistri generalis aliis in regnis habitantis Provincias sibi concreditas gubernabant. Etenim Magister Ordinis Teutonici generales cum plures haberent Provincias Ordini subjectas, ipsi primum Aconæ, dein Venetiis, & denique Mariæburgi in Prussia residebant, reliquas autem Provincias per Magistros Provinciales administrabant, *Vid. quæ de sede Magistrorum notavimus ad Dusburg. Part. 3, cap. 297.* Initiò verò cum supremi Ordinis Præsides titulo Magistrorum essent contenti, hi Magistri Provinciales vocabantur TERRARVM PROVISORES (Landpfleger.) Sic Hermannus de Balke, qui nomine Mag. generalis Hermanni de Salza Prussiæ primus præfuit, in Privilegio Culmensi non vocatur Magister, sed Provisor Prussiæ. Simon Grunovius insuper disertis scribit verbis, Hermannum de Balke nunquam se aliter, quàm Proviforem Prussiæ nominari voluisse, post ejus autem decessum Successores ejus Magistrorum Prussiæ titulum sibi sumfisse *Tract. 6. fol. 78. a.* Prius illud, quod de Balkone refert, apertè nostram firmat sententiam, posterius tamen admitti non potest. In Privilegio namque Culmensi An. 1251. (adeoque post Hermanni de Balke) renovato, ille, qui Prussiæ Magistri generalis loco præerat, adhuc vocatur Provifor Prussiæ, ut ex subscriptionibus de An. 1251. apparet. Adde, quod Petrus de Dusburg primos illos Provinciarum gubernatores non nisi COMMENDATORES & PRÆCEPTORES Provinciales appellat. *In Præfat. ad Institut. Ord. Teut.* Hi Magistri, quos Commendatores, Præceptores, Proviforesque terrarum initio dictos fuisse diximus, fuere numero septem, nimirum Livoniæ, Prussiæ, Germaniæ, Austriæ, Apuliiæ, Romaniiæ & Armeniæ teste Dusburgio *loco citato.* Horum tres priores fuere potentissimi. Et quidem Livoniæ Magister inter

eos ordine primus fuisse videtur, non eò solum, quod primo loco à
 Dusburgio numeratur, sed etiam alias ob rationes. Quippe illorum
 postremi parvis præerant Provinciis, ut non potuerint prioribus illis
 præponi. Livonicus autem Prussico ea propter antepositus esse
 videtur, quoniam Livonia diutius Ordinis Ensisiferorum im-
 perium agnoverat, quàm Prussia Ordinis Teutonici. Ex superioribus
 enim constat, Vinnonem primum Ordinis Ensisiferorum Magistrum
 circa Annum 1206. in Livoniam esse evocatum; Ordinis autem Teu-
 tonici Equites Anno 1230. demùm Prussiam intrasse. Itaque cum postea
 circa An. 1238. Adalberto Rigensi Episcopo, ut & Theodorico Engel-
 bertoque Tisenhusis, annitentibus, hi duo Ordines essent conjuncti,
 conjunctioque illa à Gregorio IX. Pontifice Romano esset approbata,
 factum est, ut Livonico Magistro prior sit locus concessus. Ne quis ta-
 men existimet, nudam hanc esse conjecturam, probari hoc poterit ex
 eo, quod aliquando Magistri Prussici relictâ Prussiâ Magistratum Livo-
 nicum capeßere non dubitarint. Comprobat hoc exemplum Her-
 manni de Balke, qui, cum antea summâ cum laude Prussiæ per aliquod
 annos præfuisset, Livonicis Equitibus datus est Magister. Ob ean-
 dem sine dubio rationem, cum Conradus de Feuchtvangen An. 1280.
 in Livonia simul & Prussia Magistrum esset electus, utrique tamen
 Præfecturæ administrandæ se parem non esse cerneret, dimissâ Prussia
 administratione solam sibi Livoniam retinuit. *Vid. Dusburg. Part. 3.
 Chron. cap. 196.* Secundus fuit Prussia Magister Provincialis. Cum
 enim Sec XIII. ipse Magister Generalis Hermannus de Saltza auxilio-
 rum contra veteres Prussos contrahendorum gratia in Germaniam pro-
 ficisceretur, per Magistros Provinciales Prussiam gubernari voluit. Ho-
 rum post Primum Hermannum de Balke, ut vulgò numerantur, fuere
 sedecim usque ad Henricum Plozke, quo Magistratum hunc gerente
 Sigefridus de Feuchtvangen Magister generalis An. 1307. sede in
 Prussiam tranlatâ Provinciam hanc ipse per se coepit administrare, cum
 eam priores Magistri generales octoginta circiter annos per Magistros
 Provinciales administrassent. *Vid. Dusburg. Part. 3. Chron. cap. 297.*
 Tertius fuit Germaniæ Magister Provincialis. Cum enim Sigefridus
 de Feuchtvangen Magister generalis in Prussiam sedem suam transtu-
 lisset, ex eo tempore ipse Successoresque ejus Germanicas Provincias
 Ordini Teutonico subiectas per Magistros Provinciales administrare
 coeperunt. Primus, qui tunc in Magistrum Germaniæ Provinciale
 ele-

electus est, sunt Boto de Hohenlach, ut testatur Auctor Chronici Ordinis in *Sigefrido de Feuchtvv. fol. 97. b.* Sed & ante Feuchtvvangii tempora, cum Magistri generales Venetiæ habitarent, Germaniam sine dubio per Magistros Provinciales administrarunt. Nam An. 1257. cum Privilegium Culmense renovaretur, appendit sigillum suum Præceptor Alemanniæ, quem ego non alium, quàm Magistrum Germaniæ Provinciale fuisse arbitror. *Vide quæ ea de re dicta sunt in Animadvers. Dusburgii Part. 3. cap. 58.*

IX. Præter hæc Ordinis Teutonici capita ordinaria, solebant etiam non rarò extra ordinem alii Magistratus eligi, quorum potestas eadem erat, quæ ipsorum Magistrorum generalium. Vocabantur illi VICES GERENTES Magistri generalis. Causa horum eligendorum fuere varia. Primum quando res maximi momenti erant determinanda, solebant à Magistris generalibus etiam peregrè commorantibus in Prussiam Vicesgerentes mitti, etiamsi ordinarii Magistri Provinciales essent præsentés. Non finit nos ea de re dubitare Privilegium Culmense, quod, præsenté Prussiamque administrante Ludovico Provivore sive Magistro Provinciali, renovavit Eberhardus de Seyne Vicesgerens Magistri generalis. Deindè quando causa ipsum tangens Magistrum erat ventilanda atque decernenda, ut hoc majori fieret cum auctoritate, eligebatur, qui interea, Magistri vices obtineret. Exemplo est Paulus Bellicerus de Ruffdorff, quem Præceptores Ordinis Teutonici Magistratu dimiserunt, electo sibi prius Magistri generalis Vicesgerente, cujus auctoritate totum illud negotium confectum est, sicut testantur literæ An. 1441. Mariæburgi data, quæ in Tabulario Thoruniensi servantur. Ad hæc quando Magister generalis ipse in bellum proficiscebatur, ne inter hæc Provincia sine Rectore fluctuaret, constituebat prius ex Fratibus sive Equitibus Ordinis aliquem Vicesgerentem. Factum id esse legimus An. 1410. cum Ulricus de Jungingen XXIII. Magister ad pugnam Tannebergensem, quæ cum Vladislao Jagellone Rege Poloniæ commissa est, prodiret. Tunc siquidem Gubernator Prussiæ constitutus est Henricus Reus à Plauen Commendator Swecensis, apud Schuz. *lib. 3. Chron. fol. 104. Conf. lib. 6. in princ.* Postremò Magister lethali morbo laborans, poterat uni ex Equitibus Ordinis, cui vellet, annulum

fff 3

figil-

figillumque suum tradere, qui illud futuro servaret Magistro, qua ipsa annuli ac sigilli traditione Fratrem illum Vicesgerentem denominabat. Sed si is Fratribus minus placebat, licitum erat toti Capitulo, ut vocant, sive Conventui Fratrum alium, post Magistri fata substituere Vicesgerentem. *Vid. Constitut. Ord. num. 1. & 2.* Exempla videantur apud Hennebergerum in *Comment. ad Tab. Pruss. pag. 287.* Waissel. in *Chron. pag. 116.* Unum Henrici Reufii à Plauen exemplum hîc adducere non pigebit. Hic postquam Prussia, quam Ordo Teutonicus tenebat An. 1466. in Regum Poloniae fidem & clientelam concesserat, ne ex pacto Regi jurejurando fidem adstringere cogeretur, Vicesgerentem, non Magistrum, in quem tamen eligi, si voluisset, poterat, per totum biennium appellari se voluit. Cui quoque monetam, jussisse dicitur cum inscriptione: HENRICUS QVA VICEGERENS. teste Henneb. *loc. cit. fol. 200.* Waisselius fol. 245. Casp. Schuz. *lib. 7. Chron. fol. 335.* Quamvis verò Vicesgerens, Magistri generalis loco, Provinciae huic praefuerit, non praeferebatur tamen ei clypeus & chlamys Magistri, neque locum Magistri capiebat ad mensam, vel in templo, *ut habetur in Consuetudin. Ord. num. 34.*

X. Sed ad Magistrum generalem revertamur ritus in ejus electione observari solitos enarraturi. Vicesgerens dicto modo à defuncto Magistro constitutus, literis ad singulos Magistros Provinciales datis, diem futurae praefigebat electioni, ut ad eam Provinciales Magistri, substituto in locum suum alio, ab exteris regionibus & Provinciis in Electionis loco se fisterent, cum uno vel altero socio ex Ordinis Fratribus electo. Inter haec vestes defuncti Magistri in egenos distribuiebantur. Alebatur insuper per totum annum homo egenus pro anima Magistri; sicut alias, Fratres sive Equites alio privato decedente, hoc ipsum per 40. dies continuari solebat. Ipso electionis die convocabantur Fratres ad Electionem novi Magistri. Initium fiebat à sacris, quibus finitis, Leges Ordinis Teutonici praeegebantur. Inde singuli Fratrum orationem Dominicam quindicies recitabant. Posthac tredecim pauperibus cibus praebatur. Tum Vicesgerens communi totius Conventus consilio Equitem unum eligebat, qui esset *Commendator Electorum.* Is commendator adjungebat sibi *alium* Equitem Collegam. Hi duo *tertium*

tium postulabant, & illi tres *quartum*, & sic deinceps, donec *tredecim*.
Electores dicto modo essent electi. In his unus erat Sacerdos, octo
 Equites, & quatuor alii Fratres. Id verò sedulò agebatur, ut singuli
 Electores, si fieri potuit, diverfarum essent nationum, ne gratiæ daretur
 locus. Posthæc Electores dicti jurejurando obstringebantur, ne in
 electione novi Magistri quicquam aliud, quàm salutem publicam at-
 que Ordinis incrementum spectarent. Sed & alii Fratres sacramento
 adstringebantur, ne Magistro, qui ab Electoribus aut omnibus aut eo-
 rum parte potissimâ denominandus esset, subjicere se gravarentur. Su-
 prema in electione lex erat, ne spurius, aut qui annuam poenitentiam,
 ob furtum, scortationem aliudve scelus egerat, in Magistrum eligeretur.
 Electores, si inter se quempiam reperiebant ad hoc munus idoneum,
 jubebant ipsum paulisper secedere, quò liberius singulorum de
 eo sententiæ explorari possent; Si tunc Fratrum animos animadverte-
 bant ad eum eligendum propensos, mittebant eum ad Capitulum, ro-
 gantes, ut à Capitulo alius pro ipso substitueretur Elector. Sin dicto
 Fratri à maxima Electorum parte esset reclamatum, revocabant eum
 in Electorum Collegium, ubi electio fiebat sequenti modo. Primò suf-
 fragium ferebat Commendator Electorum, quem deinde alii Electores
 ex ordine suffragia ferentes sequebantur. Plurimorum calculis ap-
 probatus, Magistri generalis dignitatem consequebatur. Tum Electo-
 res ad Conventum generalem reversi, electum à se Magistrum Fratribus
 populoque sistebant. Hinc faustis omnium acclamationibus omnia
 personabant. Sacerdotes hymnum: *Te Deum laudamus*, decanta-
 bant. Pulsabantur campanæ, aliaque lætitiæ signa undique edeban-
 tur. His ita peractis, Vicesgerens electum Magistrum ad altare dedu-
 ctum muneris rectè administrandi commonefaciebat, eique tradebat
 anulum cum sigillo, quæ à superiore Magistro fidei suæ erant commis-
 sa. Sub hæc Magister novus Vicesgerentem osculo excipiebat. Si
 quando etiam contingebat, ut Vicesgerens non per se, sed per alium Fra-
 trem anulum & sigillum novo traderet Magistro, solebat & hunc Fra-
 trem Magister novus osculari. Quod si electus Magister non erat in
 loco electionis præsens, in Conventu tantum denominabatur, postea
 commodo tempore, ubi se stitisset, inaugurandus. *De his omnibus vide*
consuetudines Ordinis à n. 1. usque ad 10.

XI. Magistros ordine excipiebant EPISCOPI Prussæ, quorum
 quatuor olim numerabantur. Videlicet primò CULMENSIS, qui
 olim

olim Warmiensem, secus atque hodie fit, antebat, cum ipsius Episcopatus fuerit antiquior, non abnuente Martino Cromero Episcopo Warmiensi in *lib. 2. Descript. Regni Polon. pag. 220.* Hodie Episcopus Culmensis Warmiensem sequitur, habetque sedem suam Lubavia. Deinde fuit POMESANIENSIS, qui sedem suam habuit Risenburgi. Tertius VARMIENSIS, qui olim Brunsbergæ sedem suam habuisse fertur, nunc autem residet Heilsbergæ. Quartus denique SAMBIENSIS. Hujus sedes erat in oppido Fischhausen, usque ad Georgium à Polenz, qui Alberto Marchione Brandenburgico imperante Balgam concessit. Hoc ordine enumerantur dicti Episcopatus in Diplomate Gvilhelmi Episcopi Mutinensis Legati Pontificis Romani, qui An. 1243. d. 4. Julii jussu Innocentii IV. Pont. Rom. Prussiam in hos Episcopatus divisit. Conf. Petrus de Dusburg *Part. 3. Chron. cap. 33.* Hi Episcopi primis temporibus ab imperio Magistri liberi fuerunt, sed procedente tempore auctâ Magistrorum potentia & hi fuerunt sub jugum acti, excepto solo Episcopo Warmiensi, qui semper conatibus Magistrorum restitit. Probat id inter alia Catalogus Episcoporum Sambiensium apud Hennebergerum, ubi Siffridus III. Episcopus Sambiensis cum Capitulo suo primus Ordinis regulam suscepisse dicitur. Henneb. in *Comment. ad Tab. Pruff. pag. 131.* Plura de Episcopis Prussicis non addimus, cum de iis copiosè sit actum in *Animadvers. ad Part. 3. Dusburgii cap. 33. & in Dissertat. de Originibus Ecclesiasticis.*

XII. Episcopos excipiunt PRÆCEPTORES (die Gebietiger.) Hi dividuntur in majores ac minores. Illorum sunt quinque, nimirum I. Commendator Magnus, II. Marschalcus. III. Hospitalarius supremus. IV. Trapiarius. V. Thesaurarius. De origine horum Magistratum notat Grunovius, quod Sigefridus à Feuchtwangen Magister generalis, cum in Prussiam sedem suam transferret, eos constituerit. *Tract. XI. cap. 1.* Quæ tamen ita simpliciter accipienda non sunt. Nam Marschalcum Ordinis Teutonici in Prussia à primo Ordinis in has oras ingressu fuisse deprehendimus. Singuli quippe Provinciales Magistri adjunctos sibi habebant Marschalcos, quorum operâ in bellis gerendis utebantur, quemadmodum ex plurimis Dusburgii locis palàm fit. Reliquos etiam Magistratus in aula Magistri generalis vixisse verò perquam simile est. Cum verò ille in Prussiam habitatum concederet, & hi cum ipso in Prussiam venerunt. Commendatoris Magni

Magni munus tantum videtur eo demum tempore introductum esse, cum Magister Generalis Mariaburgum sedem suam constituisset. Sed de singulis his Magistratibus quaedam nobis erunt dicenda, quo magis nobis eorum munia innotescant. **COMMENDATOR MAGNUS** (*GroßComptthur*) in Prussia primus constitutus est à Sigefrido de Feuchtungen Magistro generali Henricus de Plozko, qui antehac, Magistro Venetiis aut in Germania (ut quidam volunt) Marburgi degente, Magister Prussiae Provincialis fuerat. Non fuisse Commendatoris Magni munus ad certum aliquod negotiorum genus restrictum, sed omnibus omnino consiliis ipsam simul cum aliis praefuisse, tradit Hennebergerus in *Chron. pag. 281.* & ex eo Waissel, *fol. 104. seqq.* Quod tamen secus se habet. Etenim Magno Commendatori praeter commune consiliorum onus aliaque de quibus paulò post dicemus, commissa fuit speciatim cura thesauri, rei frumentariae & navigationum. Fratres quoque Ordinis Sacerdotalis, & Laici, item ministri domi habitantes, sub ipsius erant imperio. *Vide Consuetud. Ord. n. 19.* Magister quoque generalis peregre profecturus Magnum Commentatorem potius, ut omnium negotiorum gnarum omniumque Consiliorum participem, quam alium Fratrem, suo loco ut Provinciae praeficiat, monetur in iisdem Ordinis Constitutionibus, ita tamen, ut ejus arbitrio haec committantur omnia. *Vid. Constit. Ord. n. 32.* Habebat Commendator Magnus in bello, & alias in itinere constitutus, Fratrem Equitem sibi adjunctum, ut & alium Fratrem praeter proprios Ministros, qui ipsum honoris causa comitarentur. *n. 31.* **MARSCHALCUS ORDINIS** sive **MARSCHALCUS SUPREMUS** (*Oberster Marschalck* vel *Laudmarschalck*) secundus fuit Praeceptorum majorum, habuitque sedem suam in arce Regiomontana. Ejus erat rem bellicam curare, quam ob rem ipsi post Magistrum generalem subiecti erant omnes Fratres Equites. Procurabat igitur ipsis arma & equos, quos tamen sine consensu Magistri non emebat, nisi necessitate urgente. Sed neque poterat aliquem ab exercitu dimittere inconsulto Magistro. Nec denique sine Magistri generalis indultu hostem aggredi ipsi erat integrum. *Vid. Consuetud. Ord. n. 27. 28. 32.* Habebat duos Fratres sibi adjunctos, unum Fratrem Equitem & alium Fratrem, praeter Vice Marschalcum aliosque mini-

stros. *Consuet. n. 23.* Poterat quoque Marschalcus absens alium in locum suum constituere, ex quo auctoritatem ejus non exiguam agnoscas. *Consuet. Ord. n. 45.* Magis tamen auctoritas atque potestas ejus elucet, si respiciamus prærogativam ejus præ cæteris Magistratibus. Pacis tempore Commendator Magnus præcedebat Marschalcum, eique iacumbat, absente Magistro ejusque Vicesgerente, Capitulum convocare: In expeditionibus autem bellicis Marschalcus præcedebat Commendatorem Magnum, quin hic ab illius nutu tunc dependebat, ut & cæteri Commendatores majores, puta Trapiarius & Thesaurarius. Convocabat etiam Marschalcus Fratres ad Conventum in expeditione bellica, absente Magistro ejusque Vicesgerente. Quando multi hostes erant reprimendi, exercitusque erat dividendus, non raro Commendatorem Magnum à Magistro contra hostes missum munere Marschalci functum esse legimus. Quin hoc de Commendatore Magno & Marschalco supremo universè notandum, alterum, in alterius absentia, munia vel Commendatoris Magni, vel Marschalci supremi, obiisse, ut est in *Consuetud. Ord. n. 26. & 32. Conf. Cass. Schuz. lib. 2. fol. 76. b.* Tertius in ordine HOSPITALARIUS erat SUPREMUS, (Oberster Spittler) qui Elbingæ frequenter, ut simul ejus loci Commendator sedem suam habebat. Ejus erat curam gerere pauperum, aliisque Hospitalariis inferioribus præscribere, qua ratione proventus ad Nosocomia & Ptochotrophia pertinentes essent administrandi. Et quo liberalior in ægrotos aliosque pauperes esset, non cogebatur rationes expensarum Magistro reddere. Quodsi sumptus in ægrotos & pauperes impendendi deerant, Commendatoris Magni erat, eos procurare. *Consuetud. Ord. n. 33.* Habebat Hospitalarius supremus suos Hospitalarios inferiores, qui singulis Nosocomiis præerant. Sigillum Hospitalarii quale fuerit, cognoscere licebit ex Descriptione Civitatis Elbingensis Nobilissimi atque Amplissimi Dn. Gotofredi Zamelii, quam adhuc MS. premit. Ibi verò hæc notavit: Des Obersten Spittlers Siegel war zur Stiftungserinnerung / ein junger Hospital-Bruder / welcher sich von einem alten Manne die Füße waschen lässet. Jener hat einen Fuß schon abgetrocknet auf der Erden / und langet herfür seinen andern Fuß / hat auch die rechte Hand ausgestreckt. Sedes Hospitalarii primis temporibus erat Elbingæ, cum verò

verò ea Regno Polonia accessisset, Brandenburgum sedes ejus fuit translata. Quartus erat TRAPIARIUS (Trapierer) Hic ex Hennebergeri sententia, quam Waisselius sequitur, præerat rei monetariæ. Eadem habet illis antiquior Simon Grunovius, qui *Tract. XI. cap. 1.* de Trapiario ita scribit: Dieser solte alle die Münze zu nehmen und zu geben den Soldnern und Arbeitsleuten Macht haben/und was Geld antraff regieren und solte auf Christburg wohnen. At verò Johannes Jacobus Speidelius in *Speculo Juridico Politico. Historico in voce Commenthurey* existimat Trapiarium curasse rem domesticam, damit in Küchen und Keller alle Nothdurfft vorhanden sey. Ex hujus ergò sententia Trapiarius idem erat qui Culina præfectus, vel etiam Dapifer. Cæterùm nos de munere Trapiarii melius edocemur ex ipsis Consuetudinibus Ordinis, quæ Trapiario tribuunt curam rei Vestiariæ. Sic enim dictæ Consuetudines: Zu des Trapieres Ampte gehöret die Traperie/Wapen-Rocke/Spal denir/Knillinge/Banen/Wapen-Huben/Wapen-Handsche/Sürtele unde andere Kleidere. Di salder Trapierer den Brüdere geben/das gehöret zu sune Ampte. Die alden Kleidere/die er nach dem Winter von den Brüdere uffgenimmet/die sal er zu dem anderen Wintere behalden/zu theilne gleich dem Commendure unde dem Marschalcke. *W. num. 35.* Si cui Fratri pannus dono mittebatur, non poterat eum, nisi permissu Trapiarii, retinere. Si pannus dono missus duobus palliis conficiendis sufficiebat, dimidiam partem Frater sibi retinebat, reliquâ parte Trapiario traditâ. *Consuet. n. 40.* Item hæc cura Trapiario incumbere, ut Fratribus ex Conventibus alio missis de viatico provideret, sicut habent Leges Conradi de Feuchtwangen in *Codice MS. fol. 78. b.* Ex his jam fit manifestum, quid de sententia Johannis Limnæi sit sentiendum, qui nomen Trapiarii deducit à Gallico *Trape* & hoc à Græco *τραπέζα*, unde Trapezita. *Tom. I. Additionum ad lib. 6. Jur. Publ. cap. 2. n. 57.* Verissima & certissima est illa nomenclatio, quæ nomen Trapiarii deducit à Gallicâ voce *drap*, quod pannum significat, unde *Drapier* est pannarius propola, & *draperie* est locus, ubi pannus venditur, sive taberna, pannaria; item vestes ex panno confectæ. Vox etiam *Drappa* vel *drappus* non rarò in Scriptoribus barbaris reperias pro voce *pannus*, ut apud Marculphum *lib. 1. cap. 12. & lib. 2. cap. 16.* Conf. Spelmannus in *Glossario.* Vossius de *Vit. Serm. Lat. lib. 2. cap. 5. p. 199.*

Sedes Trapiarii, cum Christburgum Regibus Poloniae cecisset, translata est Balgam. Ultimus inter Praeceptores sive Commendatores majores erat THESAURARIUS sive QUÆSTOR, qui Germanis Tressler dicebatur. Tressler enim in Legibus Ordinis pro loco, ubi thesaurus reponitur, accipitur. Quodnam fuerit Quæstoris munus, ex ipso nomine liquet. Itaque calculum non addo Hennebergero ac Waisselio, qui Quæstorem ex præscripto Trapiarii pecuniam publicam administrasse dicunt. Residebat Quæstor semper in Magistri aula, quò promptius ac facilius Magistro necessarios posset suppeditare sumptus. Vid. Waisselius & Hennebergerus *ll. cc. Conf. & Consuetud. Ord. n. 19.* Hos Magistratus omnes, excepto Hospitalario, singulis mensibus oportebat rationes Redituum atque expensarum Magistro reddere. Quodsi ipsi Magistro commodum non erat ad audiendas rationes tempus, dabat hoc negotium Commendatori Magno aliisque Fratribus, quos Commendator sibi adjungebat. *Consuet. Ord. n. 33.*

XIII. Præter enumeratos hos Praeceptores sive Commendatores, fuerunt & alii Magistratus Ordinis Teutonici, quorum nobis munia nunc erunt enumeranda. Et quidem communissimus Magistratuum titulus fuit hic, ut dicerentur Commendatores, aut simpliciter, aut cum addito tales. Illi varii fuerunt Ordinis. Primò enim hic in Prussia fuisse observo COMMENDATOREM PROVINCIALEM TERRÆ CULMENSIS, qui subscripsit nomen suum Privilegio Culmensi An. 1251. renovato, & quidem ante Marschalcum Ordinis Teutonici, aliosque in Terra Culmensi Commendatores, ex quo muneris hujus dignitatem facile cognoscas. Mentionem Commendatoris hujus facit & Diericus de Aldenburg Magister generalis in suis Legibus, ubi eum sic describit: *der an unser Statt wird gelassen im Lande zu Culmen in Cod. MS. fol. 88. b.* Alioqui titulus hujus Commendatoris erat *der Land Compthur im Culmischen Lande.* Habuit autem Ordo Teutonicus & in aliis terris tales Commendatores, cum noti sint ex monumentis antiquis: *der Land Compthur der Baley Essas und Burgund.* Item *der Land Compthur der Baley Coblenz.* Vid. Adam Pifszki à Kranichsteld *De statu Seculari cap. 15. pag. 421.* & Speidel. *loco. sup. num. citato.* Quanto Magistratus hic sit abrogatus, determinatu difficile est. Dni tamen ipsum durasse vix est verisimile, cum ejus nomen aliis Priviliis, præter Culmense, subscriptum vix reperias. Non semel

mel venit in mentem cogitare, sede Magistri generales in Prussiam translata ac Commendatore Magno, qui Commendatoris Provinciae Culmensis vices posset supplere, creato, illum fuisse abrogatum. Sed Leges Dieterici de Aldenburg obstant, quo minus nobis hæc sententia placere possit. Residebat Commendator ille in Castro Veteri Germanicè *Altthaus* dicto test. Sim. Grunovio in *Prolegom. ad Chron. Pruss.* Deinde fuerunt etiam COMMEDATORES simpliciter ita dicti, (*Commenthur* sive contractè *Compythur*) quorum catalogum nobis exhibet Simon Grunovius *loc. cit.* Ille verò sic habet:

Landcompythur von Altthaus / (de quo jam egimus.)

Compythur	Von Thorn	Ortelsburg
	Von Straßburg	Liefe
	Neden	Brandenburg
	Braudenç	Papau
	Schweza	Rein
	Mewa	Labiau
	Schlochau	Königsberg
	Dansig	Ragnit
	Elbing	Münneß
	Holland	Balga.
	Christburg	
	Dsterode	

Eundem catalogum habet & alius Anonymus Chronici MS. Autor, in Bibliotheca Wallentodiana, quæ Regiomonti est, sed Ordo Commendatorum profus est perturbatus. Munus horum Commendatorum erat, ut mandata Magistri generalis & Ordinis in suo quisque Districtu exequeretur; Conventibus Fratrum particularibus præesset; Nobilitati denique in suo quisque Districtu, cum iudice terrestri (*Land Richter*) qui erat Magistratus secularis, ad quem evehebantur Nobiles Prussici, & cum Notario Terrestri jus diceret. Vid. Schulz. *lib. 4. Chron. fol. 168.* Præter hos fuerunt alii COMMENDATORES CASTORUM, sive PRÆFECTI & GUBERNATORES ARCIUM, qui & CASTELLANI dicti fuisse videntur, Germanicè *die Hauf-Compythur*. Vox enim *Hauf* / arcem significabat. Inde dictus est *der Hauf-Bogt* / i.e. Judex castrensis; *die Hauf-Mühle* / i.e. Moetrina ad arcem perti-nens, & quæ sunt id genus alia. Inter Commendatores arcium primum locum obtinuisse videtur Commendator Starkenbergensis in Cul-

mensi Provincia ad Oßam amnem (der Castellan von Starckenberg
 ut vocatur in Consuetudinib. Ordinis.) ut infra ex num. XVII. appare-
 bit. Commendatores hi habebant curam castellorum sive arcium si-
 bi commissarum; successerunt enim in eorum locum hodie Capitanei.
 Assidebant etiam judiciis in urbibus, simul cum Judice Civitatis. Et
 quidem Dantisci, quod mireris, Commendator Arcis locum à sinistro
 Judicis latere habebat, quod postea auctâ Ordinis potentiâ Commenda-
 tores illi agrè ferebant, ut est apud Schüz. *lib. 6. fol. 267. a.* Reliquias
 hujus moris observes adhuc Regiomonti, ubi nomine Electoris judiciis
 assidet Fiscalis, non ut suffragia cum aliis Scabinis ferat, sed ut observet,
 ne juribus Sereniss. Electoralis aliquid decedat. Animadverto præ-
 terea Cives in urbibus sententiæ à Magistratu Civico latae non acquie-
 scentes, Commendatores hos arcium appellasse, quemadmodum infra
 probabitur, an verò in omnibus hoc Civitatibus obtinuerit, parum
 compertum est. Commendatoribus simpliciter ita dictis non mino-
 res, Commendatoribus autem Arcium superiores fuere quondam AD-
 VOCATI PROVINCIIARUM. In subscriptionibus enim Privilegio-
 rum Advocatos Commendatoribus simpliciter ita dictis immixtos non
 raro reperias. Ut enim jam Advocatos Episcoporum præteam, ex
 quibus adhuc superest Advocatus Episcopatus Warmiensis (Land-
 Vogt in Ermelland) præcipui fuisse videntur Advocatus Samb.ensis &
 Natangia. Nam *Sambiensis* multis Commendatoribus antepositur in
 Privilegio, quod Regiomontanis An. 1286. Conradus à Tierburg, Magi-
 ster Provincialis dedit, cum hoc ordine nomina ibidem subscripta repe-
 riantur: *Marschalcus Prussia; Commendator Regiomont. Advocatus Sam-
 landia (Vogt zu Samland) Commendator Ragnitensis, & alii Com-
 mendatores,* apud Joan. Freiberg. in *Chron. MS.* Videtur autem aliquan-
 do hoc Advocati Samlandici munus fuisse sublatum, administratione
 Samlandicæ Provinciæ Marschalco supremo commissâ, ut colligi potest
 ex Privilegio, quod Henricus Plavenius Magister generalis Anno 1413.
 Samlandis dedit, ubi hæc habentur: *Und würde iemand (ex Samlan-
 dis) zu Gebäuen bedürffen/ der soll den Marschalek darum ausspre-
 chen und bitten/oder einen Vogt/ ob hernachmahls ein Vogt uff
 Samland gesetzt würde.* Vid. *Privileg. Pruss. Lucalis fol. 5. b.* Hu-
 jus Advocati Sambia quæ olim fuerit Prærogativa, vel ex eo discimus,
 quod tempore Alberti Marchionis Brandenburgici primique Prussia
 Ducis, cum reliqui Advocati & Commendatores abrogarentur, hic
 tamen

tamen dignitatem suam retinuit, obtinetque hodie primum post Directorem inter Consiliarios Provinciae locum. Vulgo vocatur der Landvogt von Schacken. Alter enim ille, qui hodie dicitur Bogt von Fischhausen/proximeque priorem illum, puta Schacensem, inter Consiliarios Provinciales subsequitur, substitutus esse videtur Advocato Episcopi Sambiensis, cuius frequens est in Historia Prusica mentio. Advocati *Natangia* munus junctum fuit cum Commendatura Balgensis, quamvis, quod semper fuerit junctum, asserere non ausim. Legimus enim in Privilegio Bartensteinensi An. 1375. fuisse Ditericum ab Elner Commendatorem Balgensis & Advocatum Natangiae. Inter Magistratus Ordinis Teutonici infimos referuntur sequentes: Commendator Minor, Commendator rei cibariae, Hospitalarii inferiores; Provisores Arcium; Advocati Arcium; Praefecti rei piscariae; Praefecti molarum. Item der Schildknechtmeister/der Bruder vom Sattelhauf; der Bruder von der kleinen Schmiede; Socii Magistrorum, & Commendatorum, alii. Ex his COMMENDATOR MINOR (der Kleine Commendor) praerat rei domesticae. Providebat enim, ut arces & castella omnibus ad vitam sustentandam necessariis instruerentur. Fungebatur idem Aedilis munere. Etenim arcium aliorumque aedificiorum publicorum reparaciones ad Commendatorem Minorem pertinebant, *Vid. Consuetud. Ord. n. 37.* COMMENDATOR CIBARIAE REI (der Speiß Commendor) erat Promus Condus, qui Fratribus cibum potumque dividebat, & hoc quidem ex praescripto Commendatoris Magni. *Consuetud. Ord. num. 57.* Ille, qui dicebatur der Schildknechtmeister/procurabat Fratribus ephippia, strigiles, frenos, & alia. Singulis diebus Veneris agebat conventum cum militibus, *ut est in Consuetud. Ord. num. 41.* Idem ferè munus erat ejus, qui dicebatur der Bruder vom Sattelhauf. *Consuet. Ord. n. 42.* FRATER VSTRINAE SIVE FABRICAE MINORIS (der Bruder von der kleinen Schmiede) procurabat Fratribus calcaria, stapedas, alia. *Consuet. num. 43.* SOCIUS MAGISTRI (des Hofmeisters Compan) quae obierit munia, intelligemus, si ad originem hujus muneris respiciamus. Cum Wernerus ab Urfeln Magister generalis initio Sec. XIV. esset interfectus, constituit Luderus Dux Brunsvicensis & Magister Ord. Teut. generalis in Conventu Ordinis, ut Magistro socius adjungeretur, qui à latere Magistri non recederet, sed ejus nomine responsa petentibus daret, sicque periculum à capite Magistri averteret. Henneberg.

berg. *in Comment. ad Tab. Pruss. pag. 286.* Th. Waissel. *fol. 113. b.* Pro-
cedente tempore etiam Commendatores, ut & Commendatores arci-
um sibi socios adsciverunt, ut passim Historia Prusica testatur. Quan-
quam autem hæ dignitates, quas ultimo loco commemoravimus, pu-
ta Provisorum, Præfectorum rei piscariæ &c. fuerunt infimi ordinis, pa-
tebat tamen ab his aditus ad summas etiam Dignitates. Sic Henricus
à Richtenberg ex Præfecto Piscatorum (*Fischmeister*) factus & Ho-
spitalarius supremus, & denique Magister generalis. Henneb. *in Com-
ment. pag. 201.* Waissel. *fol. 246.* Similiter Johannes à Tieffen primò
fuit Provisor (*Pfleger*) Schacensis, deinde Commendator Brande-
burgensis, inde ad summam Magistri generalis evectus est dignita-
tem.

XIV. Ultimo loco censebantur Fratres privati, id est, in-
dignitatibus non constituti, qui variè erant divisi. Alii quippe
Sacerdotes erant, alii non Sacerdotes. Hi rursus erant aut Equi-
tes aut Laici. Concedebatur enim in Ordinis Regula, ut in Or-
dinem Teutonicum etiam seculares non solum cœlibes, sed &
Conjugati reciperentur; ita tamen ne crux tota in horum ve-
stibus exprimeretur. *Vid. Reg. Ord. num. 32.* Hinc etiam alibi
Regula dicta distingvit inter *Priester Brüder / Pfaffen die nicht
Priester sind / und Layen num. 10.* Huc referri posse puto etiam
SORORES Ordinis Teutonici, quarum disertis verbis fit men-
tio in Precatione, quam Ordinis Teutonici Fratres quotidie in
sacris suis recitabant, habeturque illa in Codicibus Regulam, Le-
ges, Consuetudines, Venias Ordinis Teutonici complectentibus,
licet non nesciam in quibusdam Codicibus Sorores omitti. Con-
suli hîc potest Codex membranaceus in Bibliotheca Regiomon-
tana Electorali, in forma majori. Codici, quem habet Paulus
Nicolai Bibliopola Regiomontanus, præfixi sunt Facti Prussorum,
in quibus mense Octobri reperitur Anniversarium Fratrum So-
rorumque Ord. Teut. Habentur insuper Ritus inaugurandæ
Sororis in Ordine Teutonico, quos vide in Codice membra-
naceo, Bibliopolæ Regiomontani Pauli Nicolai. Est etiam Co-
dex chartaceus in Folio, ut vocant, in Bibliotheca jam nomina-
ta Regiomonti, Vitam B. Dorotheæ complexus, inter MSS. Co-
dices Lit. YY. 31. 2. in quo disertis verbis mentio fit, *Mulieris Pro-
fesse Ordinis S. Maria Teusonicorum* Agmen in Ordine Teutonico
claude-

clauderant Novitii, quos à reliquis Fratribus distinguebat vestis adhuc secularis. *Vid. Reg. Ord. num. 29. fol. 32. b. fin. Cont. & Schuz. lib. 2. Chron. fol. 64.* Deinde dividebantur dicti Fratres etiam in certos Conventus, quorum singulos constituebant duodecim Fratres, secundum numerum duodecim Apostolorum, quibus præerat unus Commendator, *ut dicitur in Regula Ordinis num. 13.* Cæterum Winricus à Kniprode XIXmus Magister generalis constituisse dicitur, ut 12. Equites & 6. Sacerdotes Ordinis, quibus omnibus præset unus Commendator, constituerent Conventum. *Henneb. in Chron. pag. 290. Eadem habet & Waisselius, additque sub eodem Kniprodio triginta ejus generis Conventus fuisse numeratos. Vid. Waissel. in Chron. fol. 121. b.* Plures autem Conventus numerat Simon Grunovius *Tract. XIII. cap. 1.* ex quo hîc Catalogum Conventuum excerpemus.

1. Convent auff Schackau.	1. Convent auff Schweza.
1. Convent auff Labiau.	1. Convent auff Althaus.
1. Convent auff Tapiau.	1. Convent auff Birgelau.
2. Convent auff Königsberg.	2. Convent auff Thorn.
1. Convent auff Brandenburg.	1. Convent auff Gulba.
1. Convent auff Balga.	1. Convent auff Straßburg.
1. Convent auff Ragnit.	1. Convent auff Brethem.
1. Convent auff Barten.	1. Convent auff Neden.
2 $\frac{1}{2}$. Convent auff Elbing.	1. Convent auff Christburg.
2 $\frac{1}{2}$. Convent auff Danzig.	1. Convent auff Holland.
1. Convent auff Mewa.	1. Convent auff Morung.
1 $\frac{1}{2}$. Convent auff Danzig.	1. Convent auff Osteroda.
1. Convent auff Schlochau.	4. Convent auff Marienburg.

Cum autem tot Commendatores in ordine non fuerint numerati, ut singuli singulis præesse possent Conventibus, dicendum erit, fortasse iis in locis, ubi plures fuere Conventus, unum omnibus præpositum fuisse Commendatorem.

Quod ad numerum Fratrum Ordinis Teutonici attinet, ille strictè determinari non potest, cum ille modò creverit, modò decreverit, prout res Ordinis vel augebantur vel diminuabantur. Ab initio instituti hujus Ordinis tantum 40. Fratres in Ordine Teutonico numerabantur. Postea decrevisse videtur & hic numerus. Hermannus enim à Saltza, qui primus Prus-

fos ethnicos oppugnare cepit, id unice dicitur exoptasse, ut tantum decem Fratres Ordinis sui hostibus opponere sibi liceret. Damnatus etiam est voti, adeo ut ultimis imperii sui temporibus numeraret in Ordine suo mille Fratres, ut vult Hennebergerus in *Comment. pag. 366.* vel ut alii, & quidem rectius, scribunt, duo millia Fratrum, quod intelligendum est, non de sola Prussia, sed de Omnibus Ordinis Teutonici Provinciis. *Vid. Petr. de Dusb. Part. 1. Chron. cap. 5. quem sequitur alius Anonymus Chronici antiqui Germanici Scriptor, ut & Schuz. fol. 6. Waissel. fol. 45.* Cum Ordo Teutonicus, Conrado de Jungingen imperante, in maximo esset flore, mille plus minus Fratres fuisse numeratos in sola Prussia, docet nos Catalogus Grunovii, quem texit *Tract. XIV. cap. 9. fol. 288.* ex eo Waisselius in *Chron. fol. 132.* Sic vero ille in Chronico Waisselii se habet: In diesen Zeiten war der Orden in Preussen sehr mächtig / und alle Ampter waren wol besetzt. Erstlich war der Hoemeister / zu nechst ein GroßComptthur / darnach der Land Marschalck / darnach drey Bischoffe (quartus enim, puta Varmienfis jugum Ordinis Teutonici non receperat) acht und zwanzig Comptthurs; sechs und vierzig Haus-Commentors; ein und achtzig Spittahl-Herrn / fünff und dreyßig Convents Herrn (Carvents-Herrn habet exemplar Grunovii, quo ego usus sum, sed sine dubio perperam) Fünff und sechzig Kellermeister (verzig Kuchmeister / ut additur in Grunovio) sieben und dreyßig Pfleger; Nehtzehen Bögte; neun und dreyßig Fischmeister; drey und neunzig (98. habet Grunov.) Mühlmeister; hundert und vierzehen alte Franke Creuz-Herrn / sieben hundert gemeine Ritterbrüder / hundert und zwey und sechzig Chorherrn und Creuzpriester / fünff und dreyßig Thumherrn; fünff und zwanzig Pfarrherrn / die das Creuz hatten / sechs tausend und zwey hundert Dienstknechte und Gesinde. In hoc tamen catalogo quaedam desiderantur, ut vel ex supra dictis liquet. Omittuntur enim hic Hospitalarius Supremus, Trapiarius, & Thesaurarius, qui tamen eo tempore jam fuerunt instituti. Præponuntur etiam Episcopis Commendator Magnus & Marschalckus, qua de re non immerito dubitaveris, an antiquitas illud obtinuerit. Temporibus Alberti certè, cum adhuc esset Ordinis Magister Episcopi præcedebant Commendatorem Magnum, ut ex his, quæ infra dicentur, manifestum fiet.

XV. Antequam hinc ad Formam Reipubl. Prussicæ considerandam progrediamur, lubet strictim reliqua Fratrum Ordinis Teutonici instituta persequi, ut in antecessum cognoscamus, quæ fuerit ipsorum vitæ, victus, amictus, status & conditionis ratio. Ad hæc autem intelligenda notandum est, Cælestinum III. Pontificem Romanum Ordini huic dedisse REGULAM S. Augustini ut Franciscus Menennius in *Deliciis Equestrib.* Funccius in *Chronolog.* & alii testantur. Alii prescius hanc rem determinant, quando dicunt Fratribus his data esse instituta Ordinis Johannitarum, in privatâ Fratrum vitâ dirigendâ pauperumq; curâ, & Ordinis Templariorum, in iis quæ ad militiam pertinent. Ex hujus Regulæ præscripto vovebant, non secus atque in aliis Ordinibus fieri consueverat, Castitatem, paupertatem & obedientiam. Ad primum illud caput pertinet, quod à colloquiis etiam cum mulieribus, præsertim junioribus abstinere jubebantur. Quin etiam nec propriam Matrem ipsis osculari licebat. *Reg. Ord. num. 28.* Ad servitia tamen domestica mulieres admittuntur. *in Reg. Ord. n. 11.* Ad secundum caput refertur, quod Fratres ordinis nihil proprii possidere poterant, nisi ipsis id à Magistro aliisque Magistratibus esset concessum. *Reg. Ord. n. 1. Conf. Leges Ordinis num. 5. seq. & Leges Conradi ab Erlichshausen fol. 109.* Quam ob rem Fratres arcas suas obserare prohibebantur, ne quis pecuniam eos aliaque preciosa occultare suspicaretur. *Reg. Ord. num. 11.* Quæ igitur possidebant, illa possidebant communi Ordinis vel Capituli nomine, idque ad ægrotos, Pauperes & Equites Ordinis sustentandos. *Reg. Ord. num. 2.* Mitti etiam in Regula permittuntur, qui stipem colligant ad ægrotos curandos. *num. 7.* De Obedientia & Pietate Fratrum etiam Leges non paucæ reperiuntur. Primus enim Ordinis hujus Magister instituisse fertur, ut Fratres singulis diebus ac noctibus, ducentes Orationem Dominicam, Symbolum Apostolicum & Salutationem Angelicam recitarent. Vid. Henneb. in *Chron. pag. 362.* Waissel. *fol. 42.* Sed dubium est illud, quod de auctore hujus consuetudinis dicitur, cum ignotum sit, ex quonam Scriptore illa dicti Scriptores hauserint. Regula sanè Ordinis pauciores habet numerum. *Vid. Reg. n. 8.* Videtur igitur hoc esse recentius institutum, ut Fratres toties Orationem Dominicam recitarent. *Vide supra Clausulam ad Precationem Ordinis Teutonici adjectam.* Dicitur quoque Henricus de Walpôt Primus Ordinis Magister constituisse, ut Fratres Laici tantum ab eo, qui secundus esset à Magistro, punirentur; Sacerdotes autem ab ipso Magistro, & il-

Iud quidem occultè nisi enorme aliquod facinus publicam exigeret pœnam. Henneb. & Waiffel, *ll. cc.* Certiora de pœnis Fratrum reperies in *Legibus Ordinis num. 37. seq.* Ut autem eo magis pietati studerent Fratres, constitutum est in *Regula num. 9.* ut septies quotannis Fratres Eucharistiam Sacram celebrarent, & corpore sanguineque Domini pascerentur. Primò, die viridium. Deinde ipso festo Paschatos die. Tertio die festo Pentecostes. Quarto, die Assumptionis B. Virginis. Quinto, die omnium Sanctorum. Sexto, in ipsis Christi Natalitiis. Postremò, die Purificationis Mariæ. Huc etiam referendum est, quod Conradus de Feuchtwangen constituit, ut cellæ Fratrum semper essent aperta, idque eo fine, ne quid mali Fratres in occulto designarent. *Vid. Leges hujus Magistri fol. 76. & 78.* Deindè VESTIS Fratrum hujus Ordinis fuit Pallium album, cruce nigrâ insignitum: Interior autem tunica erat nigra. *Polid. Virgil. lib. 7. de Invent. Rev. cap. 5. Idem habent Hennebergerus, Schüzius, & alii plurimi.* Albertus tamen Marchio Brandenburgensis Magister Ordinis Teutonici in Prussia ultimus, cum Prussiam primò ingrederetur, usus est pallio nigro lugubri, propter matris, quæ non ita pridem vitam cum morte commutaverat, obitum, ut auctor est Thom. Treterus in *vita Fabiani XVII. Episcopi Warmiensis.* Singulis Fratrum habere licebat duo indusia, duas interulas, binas braccas, tunicam, cappam, unum aut duo pallia. &c. *Consuetud. Ord. num. 36. Conf. Reg. num. 11.* Calceos habebant sine ullo ornatu. *Reg. n. 11. Leges Conradi Erlichbussi fol. 112.* Sed neque arma auro vel argento decorata Fratribus concedebantur. *Reg. n. 22.* Præterea notatu digna sunt, quæ Franciscus Mennennius in *Deliciis Equestribus* de Sacerdotibus hujus Ordinis tradit. Dicit videlicet Sacertotes hujus Ordinis facultatem obtinuisse, ut sacra in armis facere possent, adeò ut de illis verè dicere liceat, quod Rodericus Archiepiscopus Toletanus de suis prodit Equitibus: Qui laudabant in canticis, accincti sunt ense. &c. Sacerdotes Ordinis Teutonici tondebant barbas, quod tamen reliqui Equites facere prohibebantur. *Reg. Ord. num. 12. Leges Conradi ab Erlichshaus. fol. 112. b.* Postremò & hoc addendum, Fratres omnes non nisi lecto stramentitio usos, concessum tamen ipsis erat unum cervical. *Leges Ordinis num. 1. fol. 41. Reg. Ord. num. XI.* Quod ad Genus & Nationem Fratrum attinet, requirebatur, ut essent Nobiles Germani. Vide quæ in hanc rem diximus in *Animadversionibus ad Prologum Petri de Dusbürg. lit. f.* Sed Aetas quoque Fratrum in *Regula* determinatur, quan-

do

do pueri ante annum aetatis quartum decimum recipi prohibentur. Qui pueri suâ sponte se Ordini tradebant, educabantur à Fratibus usque ad aetatem maturiorem, & tunc ipsis erat integrum aut discedere, aut nomen suum in Ordine profiteri. *Reg. num. 30.* Postremò Corporis integritas etiam in Fratibus in Ordinem recipiendis requirebatur, ut essent ad gerenda bella idonei. Hæc omnia ex ritibus investiendi Fratres discimus; Qui videantur in Regula Ordinis *num. 28.* Hæc disciplina primis temporibus, nempe Sec. XIII. stetit sine dubio incorrupta. Sed Sec. XIV. auctis Ordinis Teutonici opibus, multa contra Regulam Legesque primorum Magistrorum invaluisse, non est, quod dubitemus. Conrado Zölnero Prussiam administrante Equites hi titulum Fratrum ut viliores dedignati, Dominos dici se voluerunt. Cum enim antea dicerentur *Brüder des teutschen Ordens / sive Ordens-Brüder /* deinde vocabantur *Creutz-Herren.* Scilicet potentia ipsis nihil moderati suadebat. Hinc luxus, hinc flagitia varia, hinc Legum contemptus, hinc denique impotens in subditos sibi populos dominatio. Evidentius hæc elucerent, si vera essent, quæ Caspar Schuzius in Chronico suo tradit. Eò quippe jam processisse luxum testatur, ut Conradus de Jungingen XXIIus Magister lege latâ coactus sit cavere, ne Equites Ordinis singuli plures, quàm decem, neque Commendatores singuli plures, quàm centum equos alerent, præter eos, quos ad usum domesticum, & agriculturam adhiberent. *Schuz. lib. 3. fol. 97.* Sed his fidem derogant Statuta ac Consuetudines Ordinis Teutonici, quæ longè minorem equorum numerum aliis Magistratibus Majoribus, Magistro etiam ipsi assignant. *Vid. Consuetud. Ord. num. 44. & 47.* Ut jam non memorem, in Legibus Conradi de Jungingen, quæ multorum etiam nunc teruntur manibus, nihil tale reperiri. *Vid. Codex Membranaceus in Bibl. Regiom. Elector.*

Ad extremum notandum est, præter Fratres fuisse etiam SO-RORES in Ordine Teutonico. In precatiunculis enim Ordinis Teutonici, quas quotidie recitabant hæc habentur: *Gedenket auch unser Brudere und Schwestere / wenn sie verschieden sint.* Est etiam in Bibliotheca Regiomontana Electorali in MSS. Codex chartaceus vitam S. Dorotheæ complexus Lit. yy. 31. a. in quo hæc habentur: *Eodem die & horâ Soror Katharina relicta Nicolai mulier professa Ordinis S. Mariae Teutonicorum habitans in curia pcedum Ecclesia Pomesanionensis. &c.* Exstant etiam in quibusdam Codicibus Ordinis

nis Teutonici precationum quædam, quarum usus fuit in inaugurandis Sororibus Ordinis Teutonici, & sunt sequentes: *Benedictio super vestimenta, quibus velandæ sunt mulieres, quæ ** mutant vestimenta, atque ** relinquunt.* Oratio: *Visibilem & invisibilem Creator adesto propitius invocationibus nostris, ut hæc indumenta, castitatis effigiem ostendentia, de super gratiâ irrigante benedicere & sanctificare digneris, per &c.* *Benedictio super caput ejus.* Oratio: *Deus castitatis amator & continentie conservator supplantationem nostram benignus exaudi, & hanc famulam tuam propitius intueri, ut & pudicitiam, quam vocavit, tuo auxilio conservet, & sexagesimum conferre fructum continentie & vitam æternam te largiente mereatur percipere, per &c.* *Ad comam tondendam mulieri.* Oratio: *Omnipotens sempiternæ Deus respice propitius super hanc famulam tuam N. quam ad novam tondendi gratiam vocare dignatus es, & tribue ei remissionem omnium peccatorum adque cælestium donorum concedas pervenire consortium per &c.* In Regula Teutonici Ordinis conceditur etiam, ut mulieres admittantur ad ministeria domestica in Conventibus Fratrum obeunda, eæque vocantur Halbschwestern. An verò illæ eadem, sint, quæ priores, dicere non habeo. Omnia hæc ferme, quæ hætenus adducta sunt, cognoscimus ex Regula Ordinis Teutonici, ubi inter alia hæc occurrunt: *Wenne der Meister und die Brudere das zu Räte werdent / das sie entfan wöllent Brudere zu ir Ordene / so sellen sie senden einen Bruder zu ienen / die da Brudere wöllent werden uz dem Capitele / der sie lere alses. Alse sie kumen in den Capittel / daz si kumen vur den Meister / oder vur dem / der den Capittel heldet / unde in biten durch Gott / das er si entsa zu dem Ordene ir Sele zu behaldene. Und sal in der Meister antwurten ; E. Bruder haben unwer Bete erhöret / ob ir nicht an u hat der Dinge / di wir, u . . . gen sullen = = ob ir uch in de keinen Orden verlobet habet. Oder da R . . . wibe von de keinem Gelübde gebunden sit. Oder de keines Herrn Eigen*

genschaffter de keinem schuldec ist. Oder de keine Rechnung sit schuldec zutune/davon de Orden mochte bekumbert werden. Oder de keine verholene Suche habet/unde were dirre Dinge de keinez/ der wir uch vorgeleget haben an uch. Unde saget ir uns das nicht/ unde wurde wir es gewar hinach innen / so ennochtet ir unser Bruder nicht sin/unde hettet den Orden verlohren. Si recipiendi dicebant, se ab his omnibus liberos & immunes esse, proponebantur iis sequentes conditiones : Das si den siechen Globen zu dienene/ und daz H. Lant zu schirmene. Und andere Lant/ di daz zu gehornet vor den Bienden Gotes/ als Berre so man si heizet. Ob si de kein Ampt kumen/daz sullen si dem Meister sagen / unde daz uben nach sinen Willen und nachir macht. Sie sollen auch globen zu hefne den Capitel / und des Meisters heimlich Rath. Unde nicht zu Barenne von diesene Orden/ane Durlaub zu einen andern Lebene. His à recipiendis acceptis, dies probationis ipsis concedebantur. Quod si autem Ordinem statim suscipere volebant, jubebantur digitis libro impositis jurare : Ich entheize und globe Ruseheit mines Libes / unde ane Eigenschaft zu sine und gehorsam Gote und S. Marien / unde auch Meistere diß Ordens des Dutschen Huses unde uvern Nachkommen / nach der Regeln und der Gewonheit des Ordens des Dutschen Huses. Daz ich euch gehorsam wil sin bis an minen Todt. His peractis sacra synaxi utebantur, vestemque Ordinis à Magistro vel alio Fratre, certis ceremoniis adhibitis, accipiebant. Ad dicitur etiam in Regula: den Brudern di man empset zu dem Ordene / dene sol man geloben Wazzer unde Brot/unde alde Cleidere/und daz sal man geben den Brudern / di ir Ampt nicht wollen uben/also lange/ biz daz sie es gerne uben. &c. Hæc in regula Ord. *num. 28.* Schuzius in Chronico Prussico paulo aliter hæc recenset *lib. 1. fol. 15.* Ritus in Fratre aliquo investiendo adhiberi soliti, adhuc in multis Codicibus MSS. reperiuntur.

XVI. His ita perlustratis, ad ipsam Reipubl. Prussicæ formam accedamus. Monarchiam hinc absolutam Ordinis Teutonici tempore fuisse, dici non potest. Quanquam enim Magister generalis regiâ potestate Prussicæ præfuisse videtur, neque tamen ab imperio Superioris liber fuit, neque sibi subditis absoluto jure præfuit. Quod ad prius attinet, notum est, Magistrum generalem cum Ordine suo tum Romani Pontificis in sacris, tum Imperatoris Germanici in Civilibus fuisse imperio obnoxium. Sed & politi-

politicis negotiis non rarò se Pontifex Romanus immiscuit, adeò; ut nonnulli Scriptorum nostrorum imperium etiam in Civilibus ipsi tribuere videantur. Fassi sunt idem ipsi Cruciferi, Quippe contra fœdus Polonicum excipientes, non esse se sui juris asserabant, cum omnes Provinciæ & Possessiones Ordinis proximè Sanctæ sedi sint subiectæ, apud Schuz. *lib. 9. fol. 408. b.* Neque, defunt exempla potestatis Pontificiæ hîc in Prussia actæ. Ad imperium Ecclesiasticum pertinet illud, quod Episcopi injuriâ ab Ordinis Fratribus affecti provocarint ad Papam. Sic Johannes Streiffenrok Episcopus Varmiensis obtinuit in Curia Papali contra Winricum de Kniprode Magistrum tria decreta, de quo Thomas Treterus *in Vita hujus Episcopi.* Conf. Waissel. *fol. 124. b.* Item cum Hermannus de Grunbach Magister Prussiæ Provincialis duos Ordinis Fratres comburi curasset, eò quod cum Prussis Veteribus, ethnicis adhuc erroribus immeris, contra Ordinem dira moliti fuissent, jussit Pontifex Romanus Provincialem hunc Magistrum movere magistratu, atque Pœnitentiam in biennium injungere. Sicut habet Joan. Freiberg *in Chron. Pruss. fol. 27. ubi de Poppone de Osterna.* Super hæc cum Henricus de Richtenberg XXXmus Magister generalis Episcopum Sambiensem nomine Dietericum à Cuba in vincula conjici, atq; è medio tolli jussisset, dicitur Sixtus IV. Papa Romanus indignationem suam his prodidisse verbis: *Deleatur pessima illa nigra crux. Maledictus enim Ordo, ubi Laicus regit super Clerum.* Itaque Magister coactus est ea propter causam suam in Romana curia agere, teste Th. Waisselio *in Chron. fol. 248. & 251.* Imperium quoque Politicum sibi tribuisse Pontifices Romanos, illud maximè documento est, quod Ludovico Erlichshusio imperante Legatus Pontificis Prussiam, feudum esse sedis Romanæ disertis asseruit verbis. apud Schuz. *lib. 4. fol. 164. b.* Minus adhuc dubium est, an Magister Ordinis Teutonici Germanico Imperatori fuerit subiectus. Ut enim taceam Privilegium illud à Friderico II. Imperatore Ordini ratione Prussiæ datum, de quo *in Animadv. ad Part. 2. cap. 5. Dusburgii* actum est; alia certè quamplurima supersunt hujus rei argumenta. Cum An. 1335. Dieterico de Aldenburg Magistro controversiam Ordini movisset de finibus Prussiæ, mandavit Ludovicus Imperator Magistro sub pœna gravissima, ut ne minimam quidem

terra

terræ portionem, quam ab Imperio ut feudum possidebat, alienaret, neque alium iudicem hac super controversia, in scio Imperatore, agnosceret. Schuz. *lib. 1. Chron. fol. 68.* Deinde, variâ mandata Imperatorum ad Magistros Prussiæ ac Teutonicum Ordinem missa, testis est Schuzius *lib. 3. fol. 127. a. 130. a. seq. lib. 9. fol. 410.* Concessit etiam Imperator Magistro potestatem vectigalia in Prussia imponendi, cum ipsi hoc esset ab Ordinibus Prussiæ negatum. Schuz. *lib. 4. fol. 146. b. pr.* Agnoverunt hoc imperium & ipsi Cruciferi, cum ad Imperatorem plurimis in casibus provocasse legantur. Vid. Schuz. *lib. 9. fol. 400. lib. 10. fol. 458. lib. 2. fol. 85. b.* Solebant autem tum demum Imperatorem appellare, quando ab hostibus aliisve in angustias compellebantur; alioqui parum pensi habebant, quid Imperator de Rebus Prussicis constitueret. Ex eodem quoque fluxit fonte, quod Casimiri III. Jagellonidis Regis Poloniæ temporibus, ut & postea aliquoties Elbinga ac Dantiscum non secus atque aliæ Liberæ Imperiales urbes ad Comitatus Imperii Germanici vocabantur. Hoc enim non alia de causa factum, quam ut hoc honore urbes illæ inescatæ, iugo Polonico excusso, Ordini se subiicerent. Sed memoratæ Civitates nunquam in Comitibus Germanicis comparuere. Vid. Schuz. *lib. 4. Chron. fol. 402.*

XVII. Ex his nemo non intelligit, non absolutum hinc in Prussia fuisse Cruciferorum imperium, adeoque non obtinuisse aliquam hinc Reipublicæ simpliciter ita dictæ speciem, utpote quæ non agnoscit superiorem. Attamen nihilominus videndum est, quænam huic Provinciæ aliquo saltem modo conveniat Reipublicæ Forma. Quanquam enim ipsi Reipublicæ nomen in strictâ significatione non competit, poterit tamen eidem competere in latiori saltem significatione. Illud autem intelligemus, dummodo consideravimus, quam hic in inferiores sibi que subiectos habuerit potestatem Ordinis Magister. Hanc autem nimium quantum habuit limitatam, sive Ordinis Teutonici membra, sive incolas Prussiæ respiciamus. Quod enim primo loco ad Magistros Provinciales per Germaniam, Livoniam aliasque Provincias, attinet, illi præterquam quod ad Electionem Magistri generalis admittebantur (de quo Vid. *Consuet. Ord. n. 2. Schuz. lib. 8. fol. 361. Waissel. fol. 172.*) causæ quoque Prussiæ gravioris momenti sine

Magistrorum Provincialium in exteris oris degentium consensu determinari non poterant. *Vid. Schuz. lib. 4. fol. 144. a. & lib. 8. fol. 362. b.* Quamobrem etiam Magistri Provinciales ab exteris oris in Prussiam veniebant, quando Capitulum generale, in quo non tantum res ad univrsam Ordinem, sed etiam singulas Provincias pertinentes componebantur, Magistri generales convocabant. *Vid. Schuz. lib. 4. fol. 143. b.* Privilegia super hæc Prussica subscribebant, ut vel solum Culmense Privilegium testari potest. *Conf. Casp. Schuz. lib. 4. fol. 154. a.* Sic etiam in Pactis Polonorum cum Ordine Teutonico ratione Prussicæ initis expressè Magister & Ordo Teutonicus obligatur, ut Magistrum Provinciale, per Germaniam eò adducant, ut & ipse Pactis illis sigillum suum appendat, quod certè factum non fuisset, si Magister absolutam, in Prussos atque Ordinem Teutonicum habuisset potestatem. Pacta modò citata Vide apud Janum Januszovium *lib. 7. Constit. part. 3. tit. 1. fol. 856.* Quod diximus de Magistris exterarum Provincialium, idem dicendum quoque est, de Præceptoribus Ordinis in Prussia. Nam non minus horum respectu potestas Magistrorum fuit limitata. Non poterat enim Magister Magistrum Provinciale in Germania, aut Livonia aliisve terris constituere, nisi Præceptorum Prussicæ consensus accessisset; ideò Magistri Provinciales constitui solebant in generali Ordinis Conventu, per libera Fratrum suffragia. *Consuetud. Ord. num. XI. Waissel. pag. 92. b.* Episcopos etiam Warmienses non eligebat Magister, sed hæc potestas penes Capitulum Canonicorum ejusdem Ecclesiæ semper fuit, ita ut etiam non denunciata Magistro prioris Episcopi morte, potuerint Canonici alium in defuncti locum sufficere. *Schuzius lib. 8. fol. 374. b.* Sed ne excipias, non esse mirum, quod ad electionem Episcopi Varmiensis non concurrerit Magister, cum Episcopatus ille planè fuerit ab Imperio Magistri atque Ordinis immunis; dicimus, nec in aliis Episcopatibus absolutam fuisse Magistrorum, in eligendis Episcopis potestatem, cum & hîc Canonici ad electionem Novi Magistri concurrerint. Deinde Præceptores quinque Majores in Prussia, puta, Commendatorem Magnum, Marschalcum, Hospitalarium, Trapiarium & Thesaurarium, item Castellatum Starkenbergensem, non nisi in Conventu Ordinis eligebat Magister generalis. Quid, quod minores etiam ad Magi-

stratus

stratus creandos Consiliariorum requirebatur consensus, ita tamen, ut & extra Conventum generalem iidem eligi potuerint. *Consuetud. Ord. num. XI. pag. 131. seq.* Præterea Magister generalis externos Magistros Provinciales invifens, poterat quidem de consilio Fratrum præsentium Magistrum illum remove aliumque substituere, ita tamen, ut ad Capitulum regressus novum illum Magistrum Fratibus commendaret, ut aut in Magistratu confirmaretur, aut alius magis idoneus substitueretur. Si Magister eam rem ad Capitulum deferre neglexisset, licebat Capitulo etiam sine Magistri consensu Magistrum alium creare in Provinciam mittendum. *Consuetud. num. 17.* Adde, quod in potestate Magistri situm non erat, ut pro lubitu in Provincias excurreret, relicto Vicesgerente. Neque hoc enim sine consensu Fratrum fiebat. *Consuetud. Ord. num. 15.* Quid, quod ne privatum quidem Fratrem Magistro integrum erat in alias Provincias, sine scitu Præceptorum majorum aliorumque Fratrum, mittere. *ibid. num. 18.* Si etiam Fratibus privatis quædam negotia in exteris Provinciis erant expedienda, non sufficiebat ipsis peregre proficisci volentibus consensus Magistri solius, nisi aliorum quoque Fratrum adjectus fuisset calculus. *ibid. num. 16.* Huc accedit, quod Thesaurus in unius Magistri potestate non fuit. Unam enim clavem habebat Magister, alteram Commendator Magnus, tertiam Thesaurarius, adeò, ut unus eorum sine cæterorum indultu Thesaurum aperire non potuerit. Administratio thesauri fuit penes Magistrum, quinque majores, Commendatorem minorem, unum Sacerdotem, unum item Fratrem non Equitem, aliosque quos Magister sibi adjungere volebat. In quibusdam etiam casibus causæ ad thesauri administrationem pertinentes, in Conventu Ordinis generali agitabantur. *Hec & alia vid. in Consuetud. Ord. à num. 10. ad 20.* Verbo in omnibus negotiis publicis requirebatur consensus Episcoporum Prussicorum & Commendatorum Ordinis. Vid. Schüz. *lib. 5. Chron. fol. 191. b.* Item leges Ludovici Erlichshuffii in antiquo Codice MS. *fol. 114. b.* Quod autem diximus de Episcopis, illorum videlicet consensum fuisse requisitum, illud fortasse restringendum est ad negotia totam Prussiam tangentia, ut quando de moneta cudenda, aliisque rebus gravioribus agebatur: ut ex Recessu Thoruniensi Anni 1416. de Moneta apparet. In aliis minutioribus negotiis consensum eorum fuisse requisitum non deprehendo. Tanta denique fuit Præceptorum Ordinis Teutonici auctoritas, ut ipsum Magistrum generalem dignitate

privare ipsis esset integrum. Constituit namque Gotofredus de Hohenloe Magister XI mus in Capitulo Venetiis congregato, ut Magister, si à Capitulo citaretur, neque ad tertiam citationem se sisteret, dignitate privaretur. *Vid. leges dicta in Cod. MS. fol. 78. b.* Contigit hoc Ludolpho Rönig/ Henrico Reuffio à Plauen, Michaeli Sternbergio & Paulo Bellizero Magistris, qui omnes magistratu, diversis tamen de causis, moti sunt. *Vid. Waissel. fol. 141. & 145.* & alii Scriptores Prussici. Et ob hanc etiam rationem Magistratus hi ab ipsis Magistris generalibus vocabantur Præceptores (*Sebietiger*) & Compræceptores (*Mit-Gebietiger*) quod potestatem habebant quasi cum Magistro divisam, quam in primis exercebant in Capitulo generali, de quo adhuc pauca sunt addenda. Videlicet habebatur Capitulum singulis annis loco commodo die Exaltationis S. Crucis. Hic primò inter Præceptores Majores, qui à Magistro & Capitulo dignitates suas acceperant, magistratu suo quisque decedebat, illum denuo à Magistro & Capitulo recepturus. Idem faciebant & alii Magistratus minores, post dimissum tamen Conventum, idque coram magistro, aliisque, quos Magister sibi adjungebat. *Consuetud. Ord. num. 21.* In ipsis deinde Consultationibus suffragia non tam ponderabantur, quàm numerabantur, cum ex pluralitate suffragiorum negotia determinare, causasque controversas definire moris esset. Si divisus in diversas partes studii Fratres inter se ad concordiam reduci non poterant, iudicio Magistri acquiescere cogebantur, ex præscripto Regulæ Ord. Teut. num. 27.

XVIII. Ad extremum, incolas Prussiæ si respiciamus, neque in illos absolutam fuisse Magistri totiusve Ordinis Teutonici potestatem facile deprehendemus. A primo quippe Cruciferorum in Prussiam ingressu varia Prussis Privilegia fuere concessa, quibus potestas Magistri atque Ordinis jam limitabatur. Factum hoc est non alio fine, quàm ut illà libertate Prussi veteres allecti, iugo Cruciferorum humeros sponte suâ subjicientes, religionem quoque Christianam susciperent: deinde etiam, ut Germani eò frequentiores in Prussiam commigrarent, eam diligentius exculturi. Inter illa Privilegia facile princeps est Privilegium Culmense ab Hermanno de Saltza Magistro generali, & Henrico de Balke Magistro Prussiæ Provinciali incolis An. 1233. concessum. In eo namque, ut alia præteream, Prussis immunitas concessa est ab omnibus vectigalibus. *num. 42.* item ab omnibus collectis injustis & hospitationibus coactis, aliisque exactionibus indebitis, *num. 21.* Appellati-
ones

ones quoque ad Culmensem civitatem ut instituerentur, concessum est in eodem Privilegio. *num. 7.* Hæc igitur omnia ad jura Majestatis Regum ac Principum pertinentia, cum sint cum incolis Prussiæ communicata, nemo non intelligit, potestatem Magistrorum hoc Privilegio mirum quantum fuisse accisam atque imminutam. Alias plurimas immunitates incolis Prussiæ tum fuisse donatas, non est, quod dubitemus. Testantur id satis superque singularum urbium, singulorumque adeo Prædiorum Privilegia, quibus majores nostri quiete fruente, felicem degevitam sibi videbantur primis temporibus. Cæterum crescente Ordinis Teutonici insolentia, cum Privilegiis Prussicis derogare Cruciferi cœpissent, multæ excitatæ sunt turbæ, his jura sua in Prussiam incolarumque Bona prætendentibus, illis autem Privilegia sua tuentibus. Donec tandem An. 1414. Michaelæ Kuchmeistero à Sternberg, clavum Reipubl. Prussicæ gubernante primò constitutum est, ne Magister cum Præceptoribus haberet potestatem quidvis pro lubitu statuendi; sed ut in gravioris momenti rebus Consiliarios sibi adjungeret, quatuor Fratres Ordinis, decem ex potentiori Nobilitate, item ex Culmensi Thorunienfi, Elbingensi, Regiomontana & Dantiscana urbibus binos Consiliarios, sine quibus nihil in juribus Majestatis exercendis susciperet, ut tradunt Schüz. *lib. 3. Chron. Pruss. fol. 108. b.* Henneberg. *in Comment. pag. 303. & Waissel. fol. 140. b.* Non dissimulandum tamen est illud, quod Simon Grunovius modò citatis antiquior de his Consiliariis Provincialibus habet. Videlicet non extendit eorum potestatem ad omnia jura majestatis exercenda, sed solum, quando tributa erant conferenda. Dicit enim Magistrum negotia Prussica dijudicasse in Capitulo, ut antea fieri solebat, quando autem tributa erant exigenda, Consiliarios illos Provinciales ipsum convocasse. *Tract. XV. cap. 8. fol. 327.* Deinde suscepto in locum Sternbergii Paulo Bellizero de Rusdorff constitutum est à Magistro, Prælati, Nobilitate & Civitatibus An. 1430. in Elbingensi Conventu, ut Consilium Prussicum constituerent Magister generalis, sex Præceptores sive Commendatores Ordinis, sex Prælati, sex Provinciales, (Die von Landen) sex ex Civitatibus, (Die von Städten) sine quibus nihil graviorum negotiorum belli pacisque tempore susciperetur. Electio autem horum Assessorum commissa est Magistro, & Statibus Prussiæ. Conventus quotannis commodo tempore locoque institui debebat. Schüz. *lib. 3. Chron. fol. 117. seq.* Sed neque his acquievit Paulus Bellizerus, Nam An. 1433. elegit sibi in Consiliarios intimos

præter Fratres Ordinis, etiam quatuor ex Nobilitate Pruffica. Postulavit insuper, ut quidam ex Urbibus in eundem Senatuum secretiorem sibi concederentur, quod tamen Urbes recusarunt. Eâ tamen lege Consilarii dicti ex Nobilitate fuerunt admissi, ne quid in gravioribus negotiis, puta, bellis, foederibus &c. decernerent, sine omnium statuum consensu. Schüz. *lib. 3. fol. 119. b.* Ex eo igitur tempore bella suscepta, ut & foedera à Magistro cum exteris Principibus sine omnium Ordinum consensu pacta, irrita fuere pronunciata. *Vid. Privilegia Pruffie Ducalis fol. 16. b. fin. Schüz. lib. 4. fol. 136. lib. 5. fol. 185. pr. & 188. b.* Ex eo denique tempore neque Magister, neque alius quispiam majorum Magistratum munere suo dejici poterat, nisi omnium Ordinum illud confirmasset auctoritas. *Vid. Casp. Schuzius lib. 5. Chron. fol. 185.*

XIX. Hæc, quæ à nobis hætenus dicta sunt, documento esse possunt, quanta libertas illis temporibus fuerit ab Ordine Teutonico Pruffis concessa. Sed & majoribus donatos fuisse Pruffos immunitatibus colligas ex eo, quod etiam alia nonnulla, quæ itidem ad jura Majestatis propriè referuntur, sine consensu Magistri potuerint exercere. Quippe primum licebat Nobilitati & Civitatibus peculiare Conventus agere, ubi de Bono publico consilia in commune conferebant, decernebantque multa, etiam si Magistri consensus non accessisset, valitura. Hoc etiam ipsum sibi concedi postulabant Ordines Pruffiæ Regiæ, postquam Regibus Poloniae se subjecissent. *Vid. Schüz. lib. 4. fol. 136. b. & lib. 8. in pr.* Non dissimulandum tamen est, & jam olim Cruciferos huic consuetudini reclamasse, nullo jure id Pruffis competere asserentes. *Schüz. lib. 1. fol. 136. & 177.* Deinde Ordines Pruffiæ temporibus Ordinis Teutonici in Conventibus, quos propriâ convocaverant auctoritate, potuerunt Collectas seu tributas sine consensu Magistri exigere ac conferre. *Schüz. lib. 4. fol. 179. b.* Sed & hoc ipsum non rarò Cruciferi oppugnarunt, sicut ex eodem Schuzio liquido constat. Præterea in jure judiciorum exercendorum, magna fuit olim Civitatum auctoritas atque potestas. Ut enim jam supra in Dissertatione de Jure Pruffico luculentis demonstravimus argumentis, certum est Pruffos, postquam usus juris Magdeburgici esset ipsis concessus, Volumen illud, quod hodie juris Culmensi nomine venit, à Silesiis acceptum, sine ulla confirmatione Magistri, suum fecisse, ut omnes causæ, exceptis hæreditatibus, ex eo deciderentur. Elbingenses, Brunsbergenses & Frauenburgen-

genes hîc sunt excipiendi, qui Lubicense jus receperunt, sed & de his pluscula reperies citata Dissertatione. Ex dicto volumine singulâ Civitates controversias in foro agitas dijudicabant. Quando partes litigantes decreto non acquiescebant, provocationes instituebantur ad Scabinos Culmenses (an den Schöppenstuhl zu Culm) ubi controversiâ finiebantur, sine ulteriore provocatione ad judicem superiorem. *Vid. Privil. Culmense num. 7.* Cum autem Culma variis hostium irruptionibus fermè diruta esset, judicium quoque illud dissipatum, singulâ Civitates supremam habuerant jurisdictionem, donec tandem provocationes concessâ essent ad Commune judicium Ordinum Prussiâ, ut Schuzius probat *lib. 9. fol. 443.* Sed hæc ita simpliciter accipienda non sunt. Quanquam enim de multis; cum primis in provincia Culmensi sitis, civitatibus verè dici potest, animadverto tamen hîc quasdam exceptiones. Regiomontani certè rebus Culmensium integris non rarò Scabinos Culmenses in casibus dubiis consulebant, ut multa Rescripta Culmensium Scabinorum ad Regiomontanos missa testantur. Posteaquam autem res Culmensium essent diminutâ, à Civitatibus Regiomontanis provocatio instituebatur in quibusdam causis ad Commendatorem Arcis, in quibusdam ad Commendatorem Magnum, & ab his ad ipsum Magistram, ut palàm fit ex Chronico MS. Johannis Freibergii, *ad An. 1420. fol. 107.* Sic etiam Civitates quædam commune tribunal habuere Lipstadii, quod oppidum est in Pogesania situm. Colligo id ex Privilegio urbi Passenheimensi à Conrado Zölnero Magistro generali An. 1386. concessio, ubi hæc verba; Unde ihre gescholten Urtheil sollen sie von der Stadt Liebstatt hohlen. Nescio quoque, an huc referri debeat illud Consistorium, quod Winricus sive Henricus à Kniprode Mariæburgi constituisse dicitur, ut causâ quâ sacrâ, quâ profanâ eò devolutâ per aliquod JCTos ibidem ex jure divino, gentium & Civili dijudicarentur, de quo Schuzius *lib. 2. Chron. fol. 73. b.* Commune illud judicium Ordinum Prussiâ, cujus paulò ante mentionem fecimus, institutum erat à Paulo Bellizero de Rusdorff Magistro generali, antequam Prussi fœdus contra injurias Commendatorum pepigissent. Comprobarunt hoc Judicium & Episcopi Prussiâ, & Præceptores Ordinis majores, qui etiam has ei Leges dederunt, videlicet, ut quot-

quotannis commodo loco & tempore ageretur: Assesores ejus essent sedecim, puta, quatuor ex Ordine Teutonico, quatuor ex Ordine Sacerdotali, quatuor ex Nobilitate, & denique quatuor ex Civitatibus. Sed vix illud judicium erat constitutum, cum ei Cruciferi contradicere cœperunt, constanterque deinde oppugnarunt, præsertim cum & ab ipso Magistro non pauci ad illud provocarent. Si quis autem Cruciferis in memoriam revocabat primam Judicii hujus institutionem, quæ facta est ab ipso Magistro ejusque Commendatoribus; regerebant, factum illud esse, non liberâ Magistri ac Præceptorum Ordinis Voluntate, sed ad importunas Ordinum Prussiæ preces, quibus tunc aliquid concedendum fuisse, ut Nobilitas & Civitates placatæ ad obsequium Ordinis revocarentur. *Vid. Schuz. lib. 4. Chron. fol. 142. a. lib. 5. fol. 186. b. seq. 192.* Ad extremum & hoc ad libertatem quarundam urbium pertinet, quod ipsis Ordinis Teutonici Magistri jus monetæ cudendæ concesserunt. Notum illud est de Culmensi urbe ex Privilegio Culmensi. *num. 40.* Elbingensi quoque Civitati idem jus concessum est in ipso Privilegio, ut vocant, *Foundationis.* Et hæc fuit olim Reipubl. Prussiæ facies à primo Ordinis Teutonici in Prussiam ingressu, usque ad Ludovicum Erlichshufium; quo imperante, post bellum tredecim annos cum Polonis gestum, dimidia Prussiæ pars per pacta An. 1466. inita, Regibus Poloniæ cessit. Itaque ab ipsis Teutonico-rum Equitum in Prussia primordiis hic obtinuit Regnum, sed variis modis limitatum. Tunc temporis enim Magister cum Præceptoribus Rempublicam ex legum præscripto administrabat: Gravioribus autem rebus incidentibus Capitulum generale convocabat, quod non nisi leges atque privilegia generalia dabat, tributa imperabat, aliaque majestatis jura exercebat. Deinde Michaelē Sternbergio & paulo Bellizero ad clavum Reipubl. admotis, magis cœpit imperium prussicum ex Regno & Aristocratia, ut & politia misceri, cum ex omnibus Ordinibus Consilium provinciale constitit, ut ex superioribus jam liquet. Quousque mixtio hæc processerit, ex eo intelligi potest, quod Ordinum prussicorum Legati, cum ad causam in judicio Cæsaris dicendam à Ludovico Erlichshufio Magistro generali essent evocati, ad ipsum Cæsarem dicere non sunt veriti; se minus Ordini

Ordini Teutonico, quàm principes in Germania Imperatori suo esse obligatos. Vid. Schuz. *lib. 5. Chron. Pruss. fol. 190.*

XX. Cæterum Ludovico Erlichshufio XXVIII. Ord. Teut. Magistro imperante multa est prorsus rerum Prussicarum facies. Cum enim Ordines Prussiæ impotentem Ordinis Teutonici dominationem amplius ferre non possent, subjecerunt se An. 1453. Casimiro III. (re-ctius IV.) Jagellonidi Poloniæ Regi. Continuo quoque, videlicet Anno 1454. de consilio Episcoporum, Consiliariorum Civitatumque Prussiæ majorum, ex Nobilitate Prussica constitutus est Prussiæ Gubernator generalis Johannes à Baysen, qui nomine Regis Prussiæ præesset. Ad- juncti sunt ipsi Polonico more Palatini quatuor: Culmensis, Regiomon- tanus, Elbingensis & Pomerelliæ. Item Castellani tres: Culmensis, Elbingensis & Gedanensis. Vid. Schuz. *lib. 5. fol. 203. pr.* Cromerus *lib. 27. pr.* Neugebaur. *lib. 6. pag. 387.* Additi sunt etiam Consilarii ex Urbibus majoribus, ita ut in univèrsum in Senatu Prussico Nobilitas septem, septemque alia Civitates haberent suffragia. Schuz. *lib. 5. f. 206. a.* Introducti sunt insuper loco Commendatorum varii Capitaneatus, quorum præcipuos tunc obtinuerunt ipsi Palatini. Ea fuit regiminis forma in ea Prussiæ parte, quæ ad partes Regias transierat bello duran- te. Neque alia mutatio, quæ sit alicujus momenti, hîc intercessit, nisi quod Palatinatus Regiomontanus non longè post fuerit abstractus. At pace An. 1466. inter Regem Poloniæ Casimirum, & Magistrum Ord. Teutonici Ludovicum Erlichshufium compositâ, Prussiaque in duas partes, Regiam videlicet, & eam, quam Ordo Teutonicus recupera- verat, divisâ, abrogatus est Palatinatus Elbingensis, ut & munus Gu- bernatoris, substituto Palatinatu Mariæburgensi, cui Joannes à Baysen abdicato Gubernatoris generalis titulo, præfectus est Schuz. *lib. 7. f. 333.* Paulò post, nimirum An. 1468. Rex Casimirus Prussiam ingressus, adjecit ad Senatum Prussicum tres Succamerarios, quos Poloni Limitum judi- ces appellant. Schuz. *fol. 336.* Accesserunt etiam ad Senatum Prussiæ Regiæ duo Episcopi, Warmiënsis & Culmensis, quorum hic per pacta de An. 1466. subjectus est Archiepiscopo Gnesnensi, ut Metropolitano suo. Vid. Januszov. *lib. 7. Constit. Polon. Part. 3. tit. 1. pag. 874. Et Pri- vileg. Pruss. Ducalis fol. 23. b.* Ille autem, videlicet Warmiënsis, ne nunc quidem metropolitanum agnoscit, sed proximè in rebus Ecclesiasticis subest Romano Pontifici, quamvis antea Rigenfis Archiepiscopi metro- politicam auctoritatem & ipse agnoverit, teste Martino Cromero in

kkk

Descript.

Descript. Pruss. pag. 220. Sunt igitur in Senatu Prussico etiamnum Senatores sequentes:

Episcopus Varmiensis.
Episcopus Culmensis.
Palatinus Culmensis.
Palatinus Mariaburgensis.
Palatinus Pomerania.
Castellanus Culmensis.
Castellanus Elbingensis.
Castellanus Gedanensis.
Succamerarius Culmensis.
Succamerarius Mariaburgensis.
Succamerarius Pomerania.
Civitatis Thoruniensis Delegati Duo.
Civitatis Elbingensis Delegati duo.
Civitatis Gedanensis Delegati duo.

WLADISLAVIENSIS EPISCOPUS habet etiam non contemnendas in Pomerania possessiones, inque ipsius Diocesi est Gedanum urbs amplissima, quamobrem quoque Episcopi Pomeranici titulum sibi vindicat, ad Prussicum tamen Senatum non pertinet. Præter hos Magistratus habent Prussi (1.) THESAURARIUM (Olim is Oeconomus fuit seu Procurator Mariaburgensis.) item (2.) GLADIFEROS duos, quorum alter in Culmensi, alter in Mariaburgensi satrapia est; (3.) JUDICES TERRESTRES. (4.) CAPITANEOS sive PRÆFECTOS ARCIUM. Et in Palatinatu quidem Culmensi sunt sequentes Capitaneatus:

Kovaliensis (zum Schönsee.)
Radzinenfis (zu Neden.)
Grudentinus (zu Graudentz.)
Lipinensis.
Golubensis.
Pokrzywnensis (zur Engelsburg.)
Brodnicensis (auff Straßburg.)
Bntianensis (zu Bretchem.)
 In Palatinatu Mariaburgensi.
Mariaburgensis.

Christ-

*Christburgensis.**Tolkmitensis.**Stumensis.*

In Palatinatu Pomeraniæ.

*Skarszeviensis (auff Schönedeck.)**Tucholiensis (Zauchel.)**Kissoviensis.**Pucensis.**Novensis.**Mirachoviensis.**Hammersteinensis.**Ofiecensis.**Soboviciensis.**Jasienicensis.**Parchoviensis.**Borzechoviensis.**Swezensis.**Koscierynensis (zum Berndt.)**Tezewensis sive Derfaviensis.**Gniwensis sive Mevensis.**Sluchoviensis.*

Si qui forte alii Capitaneatus à nonnullis nominantur, improprie ita dicuntur, cum sint vel ad Oeconomias pertinentes portiones, vel tantum Tenuræ. Prioris ordinis est, Rogosnensis (Roggenhausen) posterioris Lonkoriensis Capitaneatus. Sed neque hi Magistratus ad Senatum Prussicum pertinent. Capitanei arcium & reddituum regionum in suâ quisque præfecturâ curam, & administrationem habent: Jurisdictionem nullam fermè habent, præsertim in Nobilitatem: neque in oppidanos amplam, in agrestes ampliorem. Solus Mariæburgensis neque reddituum Regionum curam gerit, neque in agrestes jurisdictionem habet: arcium tantum præstet, ejusque præsidio, quod perpetuum est. Cæterum Constitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis prærogativas habet, velut generalis Locumtenens Regis in Prussia. Ut scribit Martinus Cromerus in *Descript. Pruss. pag. 223.*

XXI. Hi sunt Magistratus Prussiæ à Casimiro Jagellonide, divisâ Prussiâ constituti, qui etiamnum in Prussia Regia reperiuntur

untur omnes. Nunc videndum nobis est, quomodo Senatorum Prussicorum plerique cum Polonico Senatu se conjunxerint. Simul ac Prussia pars occidentalis Poloniae Regibus sese subiecisset, omnibus viribus Casimirus Rex annexus est, ut Senatum Prussicum cum Polonico conjungeret, ita ut Consiliiarii Polonici, Lithuanici & Prussici unum constituerent, & eum quidem individuum, Senatum. Verum, ut de Lithuanis nihil dicam, Prussi semper occinebant Regi, sese peculiaria habere jura ac Privilegia; consuetudines item peculiare, ideoque se in illud consentire non posse, ut cum Regno Polonico unam constituerent Rempublicam. Quare semper sollicitabant Regem, ut de Prussiae salute acturus in Prussia ipse veniret, ibique cum Senatu Prussico consilia conferret; abiturus autem in Polonia, Gubernatorem Prussiae ex indigenis Nobilib. constitueret, teste Schuzio. *l. 8. fol. 346.* More igitur antiquo Senatores sive Consiliiarii Prussici Conventus suos instituebant, vel inscio Rege, quod tamen semper fuit non à Senatu Polonico solum, verum etiam ab Episc. Varmienfi improbatum. Vid. Schuz. *lib. 9. fol. 420. b. 421. 448. 476. b.* Si qua tributa in Polonia conferebantur, Prussi se non teneri aliorum decretis causati, suaque Privilegia semper obtendentes, nihil quicquam ad tributa extra ordinem imperata conferre voluerunt. Schuz. *lib. 8. fol. 372. b. fin. seq. & fol. 318. a. fin.* Procedente tamen tempore factum est, ut sensim plerique eorum Senatum Regni Polonici ingrederentur. Et quidem primus ex Prussicis Senatoribus, qui in Polonico Senatu locum cepit, fuit Episcopus Varmienfis, quem alii, puta, Culmenfis Episcopus, Palatini & Castellani, fortasse sub Sigismundo Augusto, secuti sunt, ut colligitur ex Schuz. *lib. 9. fol. 421.* Januszov. *lib. 7. Constit. Polon. Part. 7. tit. 1. pag. 1008.* Cromer. *lib. 2. Descript. Polon. & Pruss. pag. 221. seq.* Nunc restant Succamerarii & Civitatum Delegati, qui jura sua prætendentes Senatum Polonicum intrare noluerunt, nec eum hodie frequentant. Hi Consiliiarii Prussiae Superiore Seculo bis quotannis ordinariè statis temporibus agebant Comitiam, videlicet Majo mense ad diem S. Stanislai Mariaeburgi: Septembri autem ad diem S. Michaëlis Grudenti, idque ex Constitutione Sigismundi I. Regis de An. 1538. Vid. *Jura Municip. Pruss. lit. G. 3.* Sed paulò post Grudentina Comitiam Thorunium ob majorem loci commoditatem sunt translata. Præter hæc Comitiam

mitiam

mitia Prussica, frequentabant etiam Episcopi, Palatini & Castellani Prussici Comititia Regni Poloniae generalia, quotiescunque à Regibus indicebantur. Jam Conventus illi generales Prussici, quos antea bis quotannis actos diximus, planè cessant. Quando verò Comititia Regni generalia indicuntur, quod biennio quoque præterlapso fieri ordinariè consuevit, haberi solent in Prussia Conventus generales ante & post Comitiales, idque alternis vicibus Mariæburgi & Grudenti. At hos Conventus Prussicos generales, quos antecedunt Conventus in singulis Districtibus particulares, conveniunt ex tota Prussia Episcopi, Palatini, Castellani, Succamerarii, & trium Civitatum Majorum Delegati, item Nuncii Nobilitatis ex singulis Districtibus bini. Facta Regio nomine Propositione dividuntur Conclavia. Nuncii seorsim convenientes, Marschalco sive Collegii Nunciorum Directore electo, capita Consultationum partim Regio nomine proposita, partim etiam à Fratibus, id est à Nobilitate in particularibus Conventibus sibi commissa, ordine prælegunt, & excutiunt. Inde Conclavibus Consiliariorum & Nunciorum conjunctis, eadem rursus capita, præsertim si qua sunt, in quibus Nobilitas, divisis partium studiis, convenire non potuit, subincudem revocantur, donec tandem laudum generale conscribatur. Hinc ad Comititia Regni generalia disceditur, quibus finitis, iterum Conventus particulares in singulis Districtibus aguntur, quæ excipit Conventus Prussiae generalis, post Comitialis aut Mariæburgi aut Grudenti. Hic maxime de tributis in Comititiis Regni generalibus decretis agitur. Quanquam enim cæteræ Regni Polonici Provinciae, in ipsis Comititiis Regni universalibus, Declarationes suas, ut vocant, faciunt; Prussi tamen ex Privilegio peculiari materiam hanc ad Fratres referunt, nec nisi in Prussia tributa decernunt conferuntque. Et hæc etiam est causa, cur in Prussia Nuncii Nobilitatis minorumque Civitatum ad Conventus Prussicos generales primò sint admissi, cum tributis decernendi potestatem neque Rex neque Consilarii soli haberent. Cæterum sensim eò res tandem devenit, ut Nobilitatis Nuncii, exclusis Civitatibus minoribus, omnia Consilia ad se pertraxerint. Videatur Cromerus *loco citato*.

XXII. Judicia Prussiae Regiæ Casimirus Jagellonides Rex Poloniae, pacatis, post bellum tredecim annos gestum, Prussicis rebus, Anno 1468. in Prussiam veniens more Polonico disposuit, ut causæ Nobilium disceptarentur in Judiciis Terrestribus, quemadmodum in Po-

lonia & Lithvania fieri solebat. Constituit etiam certum Assessorum numerum, & fortassis eundem, qui deinde in Jure Nobilitatis Prussicæ An. 1598. determinatur. Nimirum ad quævis judicia jusi sunt eligi octo Scabini sive Judices, Possessionati, Nobiles, Indigenæ, integræ famæ. In palatinatu verò Culmensi ex Consulari quoque ordine Civitatis Thorunienfis duo Scabini sive Judices à Nobilitate ut eligantur, inque numerum octo Scabinorum referantur constitutum est. *Vid. Jus Correctum Nobil. Pruss. tit. V. n. 17. & 21.* Sunt autem in Prussia Regia novem judicia Terrestria, in quibus Nobilitas causas suas disceptat, videlicet

In palatinatu Culmensi unum, quod Covaloviæ exercetur

In palatinatu Mariæburgensi unum,

In palatinatu pomeranico septem,

Nimirum: *Slochoviense.*

Tucholiense.

Svecense.

Derfaviense.

Zucoviense.

Puscense.

Mirachoviense.

Castrensia judicia, quæ in Polonia Capitanei habent, in Prussia exercentur à Palatinis ipsis, de quibus in Republ. Polonica egimus. *Conf. & Jus Terreſtre corre. um. tit. 5. n. 4. seqq.* Civitates denique, suæ in Urbibus habent judicia, in quibus ex Jure Culmensi causas dijudicant. Quod ad Provocationes attinet, illas Prussi primis à conjunctione cum Regno Polonico temporibus ad Aulam Regiam suorum Jurium atque Privilegiorum obtentu concedere noluerunt; sed causas omnes in Prussia & quidem in Conventibus Ordinum generalibus decerni debere contenderunt: Tandem tamen An. 1521. admittere easdem ad Aulam Regiam coacti sunt, exceptis causis criminalibus aliisque specialioribus casibus. *Vid. Schuz. lib. 10. fol. 479. Salomon Neugebauer. lib. 7. Hist. Polon. pag. 496.* Ex eo tempore Aula Regis appellationes ex Prussia suscipiebat usque ad tempora Sigismundi III. Nam Stephanus Rex etiam si Tribunalia summa in Polonia ac Lithvania constituit, Prussicas tamen causas non à Tribunalibus recens institutis, sed ab ipso Rege dijudicari voluit. *Vid. Janus Januszov. lib. 7. Constit. part. 3.*

tit. 3. pag. 934. Sed An. 1598. Sigismundo III. Rege ad clavum imperii sedente cœperunt Prufforum Nobilium causæ ad Petricoviense tribunal trahi, ad quod etiam Prussi suos jussi sunt mittere Delegatos. Joh. Januszov. *loc. cit. tit. 4.* In urbibus Prufficis quid à temporibus Sigismundi III. obtineat, optimè nos edocere potest Auctor Juris Culmensis Reformati, Gregorius Hefius J. U. D. & Praconsul, dum viveret, Mariæburgensis, *lib. 2. tit. 22. cap. 6.* Distingvit ille inter Civitates Majores atque Minores. In Majoribus primam instantiam esse dicit in Judicio Scabinorum; secundam in Senatu, tertiam denique apud Regiam Majestatem: In Civitatibus autem Pruffiæ minoribus primam instantiam esse refert in judicio Scabinorum; inde appellationem ad Capitaneum, ejus loci dari. Si verò causa 50. marcas excedit, à Scabinis appellationem institui ad Conventum generalem Pruffiæ (qui hodie non habetur amplius) & à Conventu generali ad ipsam Majestatem Regiam. Alia, quæ ad Rempubl. pruffiæ Regiæ pertinent, tradidimus in libro 2. de Republ. polonica.

XXIII. In ea quoque pruffiæ parte, quam tempore Casimiri Jagellonidis Ordo Teutonicus recuperaverat, non pauca sunt mutata. Quod enim ad Ordinis Magistrum attinet, ille bello tredecennali confecto, eâ lege Pruffiam Orientalem obtinuit, ut cum Ordine suo semper esset in fide & clientela Regum Polonia, idque solenni jurejurando, quicumque Magister Ordinis deinceps unquam creatus esset, intra sextum mensem per se ipse ad Regem veniens profiteretur: servaturus omnia, quæ tunc convenissent, neque ulla tergiversatione & relaxatione cujusquam sive absolutione à jurejurando ne ultrò quidem oblata usurus, essetque iis Princeps & Senator Regni, & ad sinistram Regis primum in Consiliis locum ac Confessibus publicis haberet: Primarii quoque Commendatores, quos Magister ederet, ut & ipsi Consilarii Regis essent — Ne cujusquam Cruciferi præterquam Regis majestatem & jurisdictionem (salvâ Pontificis Ecclesiasticâ jurisdictione) agnoscerent. Et verò contra quemvis hostem adessent, nec eum in adversis juxta ac prosperis desererent. Vid. Neugeb. *lib. 6. Hist. Polon. pag. 385.* Privileg. Pruff. Ducal. fol. 21. seqq. In Ordinem Magister Generalis eandem, quam antehac habuerat, potestatem retinuit, hoc tantum excepto, quod per eadem Pacta Polonis, ut & aliis regie ditionis hominibus ad Professionem Ordinis pateret aditus, dummodo ii dimidiâ

parte

parte non excederent Germanos, eorumque etiam in Magistratibus & curationibus mandandis ratio haberetur. Commendatoribus in super potestas Magistrum pro lubitu removendi fuit adempta. Vid. Neugeb. Januszov. & Privilegia Prussiae Ducalis II. cc. In Magistratibus Ordinis Teutonici nihil est immutatum, nisi quod Hospitalarius supremus & Trapiarius alias sedes, quam quas antehac habuerant, acceperunt. Deinde à Friderico Saxoniae Duce penultimo Teutonici Ordinis Magistro, Brandenburgensis ac Balgenfis Commendae fuerunt abrogatae, substitutis tantum in locum Commendatorum Advocatis; id verò eò factum est sine, ut reditus ex duabus his Commendis Aulae Magistri sustentandae cederent. Th. Waissel. fol. 260. b. Incolae Prussiae Ordini Teutonico subiecti varias experti sunt rerum vicissitudines. Conventus sine scitu Magistri generalis agere ipsis prohibitum. Collectas inter se, pacatis jam rebus, exigere nulla coegit necessitas. In aliis tamen aucta sunt ipsorum Privilegia. Supremum Tribunal Culmense (das Gericht des OberColms) fuit translatum Regiomontum, concessumque ad tempus Palaeopolitano Senatui, donec Cruciferi, ut sperabant, reliquam Prussiae partem à Polonis recuperarent. Provocationes igitur in causis Civilibus ad Senatum Palaeopolitanum ex oppidis Prussiae Ordini subiectis instituebantur. Sed hoc iudicium deinde, puta, Anno 1517. in aulam est translatum Albero Marchione Brandenburgico Prussiae administrante, ut refert Joan. Freiburg. in Chron. MS. fol. 285. & 286. Sed, ne quid dissimilem, aliter haec referuntur in Rescripto quodam à Georgio Friderico Duce Prussiae, & aegri Ducis Alberti Friderici Curatore, edito. Ibi namque dicitur jurisdictionem dictam Palaeopolitanis non nisi tres in annos à Friderico Duce Saxoniae, eodemque Ordinis Magistro fuisse concessam, eò verò tempore praeterlapso Episcopum Risenburgensem tunc temporis Prussiae Governatorem eam aliter constituisse. ut habetur in Codice quodam MS. Curiae Cniphovianae. Illo tempore auctoritas Episcoporum Prussiae maximè crevisse videtur. Semper enim Magistris peregrè degentibus Governatores Prussiae fuere constituti, quod antea factum non legimus. De Episcopo Risenburgensi sive Pomezaniensi, qui sub Friderico Duce Saxoniae hanc dignitatem sustinuit, jam ex Rescripto Georgii Friderici Ducis Prussiae diximus. Sic etiam cum Albertus Marchio-Brandeb. & Magister Ordinis Teutonici incon-

inconsultis Prussiae Ordinibus in Germaniam abiisset, constituit Gubernatores: Ericum Ducem Brunsvicensem, Jobum Episcopum Risenburgensem cum aliis ex Ordine Teutonico Senioribus. Id videntur Ordines Prussiae agrè tulisse, quod Magister pro lubitu Gubernatores constituebat; sed frustra. Tandem enim Alberto promiserunt, quoscumque ille Gubernatores & Provinciae Regentes esset constitutus, illis obedientiam se praestituros. Quocirca Albertus ad Regem Poloniae abiturus Regentes constituit: Episcopum Sambiensem, Ericum Ducem Brunsvicensem, Marchionem Wilhelmum Fratrem suum, Sunnonem à Drahe Commendatorem Magnum. Alio quoque tempore aliò se conferens Gubernatores Prussiae dedit: Episcopum Sambiensem, Commendatorem Magnum, Georgium Truchsessium & Thalheimium Commendatoris Arcis Regiomontanae Vicesgerentem, ut & tres Consules Regiomontanos, nec non ex Scabinis & plebe quosdam. Sed electi ex Ordine Civium Regentes nunquam in Consilium fuere vocati. Ad extremum cum Albertus quatuordecim annos in Germania abesset, Gubernatores fuere constituti Episcopus Sambienfis, Commendator Arcis aliique. Haec omnia reperies in Chron. MS. Joannis Freibergii, fol. 288. b. 328. 348. 374.

XXIV. Quamquam autem Ludovicus Erlichshusius per publica Pacta Prussiam Occidentalem Regi Poloniae Casimiro tradiderat, reliquam verò, puta, Orientalem, per publica Pacta, jure beneficiario ab eodem Rege obtinuerat, semper tamen in spem recuperandae Prussiae totius Equites Teutonici Ordinis erigebantur. Quà spe Henricus Plavenius & Martinus Truchsessius freti non, nisi extremâ necessitate compulsi, jusjurandum Regibus Poloniae praestiterunt. Et quò facilius jugo Polonico excusso, in libertatem se asserere posset Martinus Truchsessius, dedit se propterea in clientelam Regi Hungariae. Cum neque hoc processisset, ex potentioribus Principum Germanicorum familiis sibi Magistros, & cum iis contra Polonos auxilia quaesiverunt Ordinis Equites. Electus igitur Fridericus Saxoniae Dux in Magistrum, nunquam fidem Regibus Poloniae sacramento adstrinxit. Suffectus ei Albertus Marchio-Brandenburgicus majori cum animi magnitudine propositum hoc Ordinis profecutus est. Ei quippe parum fuit extra Prussiam commorando Polonorum indignationem eludere, etiam exercitu non modico contracto Polonos aggredi ausus est. Quocirca ne nervus rerum gerendarum deficeret, accepta à Wilhelmo Plettenbergio Magistro Liboniae

Provinciali non exiguâ pecuniæ summâ, Magistrum illum An. 1513. omnino liberavit. Ex quo tempore Magister Livonicus proximè Imperatori subiectus, Imperii Germanici Princeps factus est. Vid. David. Chytræus *in Saxonia*. Sed quicquid ageret Albertus, frustra fuit. Gestum enim est bellum eo tandem eventu, ut Albertus Marchio & Magister Ordinis Teutonici, Comite Eisenburgio rem infeliciter ad Dantiscum & Elbingam gerente, tandem speratis frustratus auxiliis Anno 1525. his conditionibus cum Rege Sigismundo I. transigeret: *Ut Albertus Prusis partem Orientalem, (quam nunc Ducalem vocamus) jure hereditario titulo Ducis secularis obtineret, sed Regio Imperio ut Vasallus simul cum Provincia subesset, eosdem cum Polonis amicos hostesque deinceps haberet; centum Equites Regi contra hostes in auxilium mitteret; primum in Senatu Regio in Consiliis, Terrarum Comitibus, & publicis conventibus locum obtineret: Si Rex Ducem, aut contra, Dux Regem jure convenire vellet in causis ipsos Principes tangentibus, Rex Consiliarios aliquot Marienburgum aut Elbingam missos, jurejurando quo Regi adstringuntur, absolveret, eorumque judicio utraque pars acquiesceret. Si quis ex Prussis Duci subditis actionem ipsi Duci intentare vellet, Consilarii Regis Ducisque, pari numero convenirent, remque illam, sacramento non secus atque illi priores adstricti, dijudicarent: Si denique extraneus quispiam contra Ducem actionem instituere vellet, faceret hoc in Judicio Ducali, ita tamen ne ipsi Provocatio denegaretur ad Consiliarios Regis Marienburgum à Rege propterea mittendos. Nulla Vectigalia nova, nulla exactiones contra consuetudinem antiquam, introducerentur &c. &c.* Vid. Janus Januszovius *lib. 7. Constit. Part. 3. tit. 1. fol. 913. seqq.* Privilegia Prusis Ducalis *fol. 34. seqq.*

XXV. Transmutatâ sic in secularem Ducatum Prusis, Magistratus etiam planè sunt mutati. Etenim quinque illis Præceptoribus majoribus, Commendatori magno, Marschalco, Hospitalario supremo, Trapiario & Thesaurario substituti sunt quatuor SUPREMI CONSILIARII, qui hodièque, post GUBERNATOREM PRUSSIE, nomine Serenissimi Electoris Provincis præsent, nimirum:

Aula Provincialis Magister. (Landhoffmeister.)
Burggravius supremus.
Cancellarius.
Marschalcus supremus.

Hos

Hos excipiunt CONSILIARII TERRESTRES sive PROVIN-
CIALES (die Land-Nächte.) quorum quatuor priores perpetuo
conjunctos habent Capitaneatus primarios, qui vocantur die
HauptAmpter / suntque

*Capitaneus Brandenburgensis & dicitur Director sive Mar-
schalcus Provincia. (Land-Marschall.)*

*Capitaneus sive Advocatus Schakensis (Landvogt von Scha-
cken.)*

*Capitaneus sive Advocatus Fischbusensis (der Vogd von
Fischhausen.)*

Capitaneus Tapiaviensis.

His alii octo additi sunt Consiliiarii Provinciales ex Nobilitate
Prussica lecti. Consiliiarios provinciales ordine subsequuntur
SUPREMI TRIBUNALIS, (quod non ita pridem, Anno vide-
licet 1657. institutum est) ASSESSORES. Præses est ex Consili-
ariis supremis unus. Assessores sunt octo, in quibus quinque
ex Equestri, & tres ex Civium Ordine. Proximi sunt JUDICII
AULICI ASSESSORES, quorum Præses dicitur Judex Aulicus
der Hoffrichter / Assessores, quorum itidem quinque ex Nobilium,
tres ex civium ordine, dicuntur Consiliiarii Judicii Aulici (Hoff-
gerichts-Nächte.) Post Consiliiarios Judicii Aulici censentur CA-
PITANEI, quorum plerique Commendatoribus antiquis sunt
substituti. Cum autem Prussia Ducalis in tres Circulos sit divi-
sa, Capitaneos etiam secundum Ordinem, quo rationes Cameræ
inferunt, hîc recensēbimus :

In Circulo Sambienfi sunt Capitaneatus.

Schazensis.

Fischbusinus.

Tapiaviensis.

Neubusensis.

Labiaviensis.

Insterburgensis.

Regnitensis.

Titsensis.

Memelensis.

In Circulo Natangensi sunt :

Brandenburgensis.

lll 2

Balgen-

Balgenfis.
Eilaviensis (Preusch Eilau.)
Bartensteinensis.
Rastenburgensis.
Marggraboviensis sive Olecensis.
Barthenfis.
Angerburgensis.
Lyccensis.
Johansburgensis.
Reinensis.
Lözenfis.
Sebestensis.

In Circulo Oberlandensi sunt sequentes.

Hollandensis.
Morungensis.
Lipstadiensis.
Preusmarcensis.
Osterodensis.
Hohensteinensis.
Mariainsulanus.
Risenburgensis.
Neidenburgensis.
Soldaviensis.
Ortelsburgensis.

Ex his quatuor sunt majores, nimirum Brandeburgensis, Schacensis, Fischusinus est Tapiaviensis, de quibus jam supra diximus. Notandum etiam & non singulis Capitaneatibus singulos esse prapositos Capitaneos. Quidam enim ex iis hodie sunt conjuncti, ut Eilaviensis & Bartensteinensis. Item Morungensis & Lipstadiensis ut & Neidenburgensis & Soldaviensis. Plura, quamvis in promptu sunt non pauca, posteritati scribenda relinquo.

APPEN-

APPENDIX

AD

DISSERTATIONEM XIX.

I.

Non rarò in supra dictis Equitum Livoniensium facta est mentio, quapropter opera precium nos facturos arbitramur, si de Republ. Livonica, quæ postquam Ordini Teutonico se subjecerat, fuerat constituta, quædam addamus. Qui Livoniæ (ad quam etiam Curlandia & Sengallia pertinebat) præerat, dicebatur MAGISTER PROVINCIALIS (der Landmeister in Liffland) sedes ejus non una fuisse deprehenditur. Nam initio Rigæ Magister sedem suam habuisse videtur. *Vid. Alexander Gvaginus vel potius Matth. Strykowski Ossostevicius in Descript. Livon.* Deinde Window Curlandiæ urbs hoc honore gavisa est, ubi etiam Comititia sive provinciæ Livonicæ Conventus agebantur, eodem Ossostevicio teste *loc. cit.* Conf. Martin. Zeiler. *in Descript. Regnorum Suecia, &c.* Goldingam etiam aliquando sedem Magistri fuisse, asserit Zeilerus *loc. cit. pag. 308.* Sec. XVI. Magistrum Wendæ in Lettia sedisse testatur Joannes Freiberg. *in Chron. Pruss. MS. fol. 15. b.* Secundus à Magistro Provinciali fuit MARSCHALCUS Ordinis Teutonici in Livonia (der Land-Marschalek / sub cujus imperio erant arces, Segenvoldia, Leenburgum, Mitovia, Georgeberga & Schœn, in quibus suos habuit Magistratus, ut auctor est Freibergius *in Chron. Pruss. fol. 16.* Hunc sequebantur COMMENDATORES (Compthur) & ADVOCATI (Bögte) Commendatores erant: Goldingensis, Vindoviensis, Doblenensis, Duneburgensis, Ascherodensis, Dunemundensis, pernoviensis, Lehalensis, Revaliensis, Fellinensis, Mariæburgensis. Advocati fuere: Candoviensis, Grubiniensis, Seelburgensis, Sonneburgensis, Neocastrensis, Narviensis, Karkhusanus, Wefenburgensis, Wittensteinensis, Tolsburgensis. Ultimi fuere Ordinis Teutonici Equites, qui nullos Magistratus gerebant.

II. Præter enumeratos Ordinis Teutonici Equites, habuerunt etiam quondam Livoni unum Archiepiscopum, & quatuor Episcopos. ARCHIEPISCOPUS RIGENSIS quamvis in principio ab imperio

Magistri liber, tandem tamen, auctis Ordinis Teutonici viribus, Ordinis habitum induere coactus est. Metropolitanam ejus auctoritatem, agnoverunt olim etiam Prusici Episcopi, quo de alibi. Habuit Archiepiscopus 20. arces, inter quas Kokenhusen, Runeburgum, Treidera, Creusburgum, Smyltena, Uxul & alia. Præposito Archiepiscopalis Capituli suberat arx Dalem; Capitulo Cremeen & Schvvusel arces. EPISCOPUS DORPATENSIS habuit Dorpatum, Kiremphal, Oldenthorn / Neuenhaus / Werbeck. EPISCOPUS REVALIENSIS in ditione sua numeravit Segefewr & Borchhelm. Isaac Pontan. *lib. 6. Rer. Dan. pag. 307.* EPISCOPUS CURONIÆ possidebat Piltenam, Edvvaldam, Hasenpot, Angermundam, Dondangam, Neuhaus & Amboten. *Vid. Gvaginvs vel Strykovski loc. cit. & Johan. Freiberg. in Chron. Pruff. fol. 16.*

III. Magister in Livoniam imperium non habuit absolutum, sed dependebat à generali Magistro Teutonici Ordinis, qui in Prussia sedem suam habuit, cui etiam certum tributum quotannis pendere solebat. Eligebatur ille in Prussia, in Capitulo siue Conventu Fratrum generali, & quidem à Magistro generali, Præceptoribus majoribus. Quare cum Ordines Livoniæ An. 1439. Henricum à Bukenode sibi in Magistrum elegissent, causam propterea dicere coacti sunt. *Vid. Balth. Russow. Part. 2. Hist. Livon. fol. 47.* Sed neque Equitibus Livonicis absoluto jure Magister imperabat. In omnibus enim rebus à Consiliis ipsi fuere I. Marschalcus Provinciæ. II. Commendator Fellinensis. III. Advocatus Jervensis (qui fortasse idem est, qui Wittensteinensis) IV. Commendator Revaliensis. V. Commendator Goldingensis. VI. Commendator Mariæburgensis. VII. Commendator Dunemundensis. Ex quo etiam liquet, quinam fuerint principes olim in Livonia Commendatores. Si denique ipsos Livoniæ respiciamus incolas, & horum respectu potestatem, Magistri mirum in modum fuisse limitatam intelligemus. Præceteris maxima fuit Nobilium in Æstonia libertas. Cum enim hæc Livoniæ pars cum Cruciferorum terris continens esset, Dani, quorum imperio erat subiecta, magnis eam donarunt immunitatibus, ne aliquando Cruciferorum imperium, ut tolerabilius, anhelarent. Ad hæc eum postea circa An. 1346. Henricus Dufnerus ab Arffberg Magister Ordinis Teutonici generalis à Rege

Rege Daniæ 18000. (19000.) argenti marcis eam emisset non tantum priora Privilegia retinuerunt, sed etiam pluribus aucti sunt immunitatibus atque prerogativis. Inter alia Privilegia concessit ipsis Conradus à Jungingen Magister generalis An. 1397. ut in Bonis Feudalibus liberi succederent utriusque sexus, hisq; deficientibus consanguinei ad quintum gradum. Balth. Russow. *Part. 2. Chron. Livon. fol. 42.* Habuerunt super ea Nobiles in Æstonia Judicium, cujus Assessores erant 6. Nobiles Harriæ, & alii 6. Nobiles Wirriæ, cum duobus Præceptoribus, nimirum Comendatore Revaliæ & Advocato Wefenburgensi. Ab hoc Judicio nulla concedebatur Provocatio ad Judicem superiorem. Denique quilibet Nobilis in Bonis suis habuit merum & mixtum imperium in colonos sibi subditos. Vid. Russow. *loc. cit.* Nec dubium est, quin & in reliqua Livoniæ parte, Lettiâ, Curonia, & Semgallia, magnis Nobilitas donata fuerit Privilegiis, quibus potestas Magistrorum & Ordinis Teutonici Equitum non parum fuit limitata.

IV. Caterum superiori Seculo magna subsecuta est rerum Livonicarum mutatio. Nam primò, cum Albertus Marchio Brandeb. An. 1513, in Magistrum Ordinis Teutonici generalem esset electus, pecuniaque bellum contra Polonos gesturus, indigeret, liberavit à suo imperio Waltherum Plettenbergium Magistrum Livoniæ Provinciale, qui postea in numerum Principum S. R. I. cooptatus est. Ex eo tempore cœperunt sibi Magistri Coadjutores, ut vocant, adjungere, de consensu tamen Ordinum, quales fuere Wilhelmus Furstenbergius Coadjutor Henrici à Galen & Gotthardus Kettlerus Coadjutor Wilhelmi Plettenbergii. Obiter notamus Walthero Plettenbergio Livoniam administrante doctrinam Evangelii per Martinum Lutherum à Pontificiorum corruptelis repurgatam amplexas esse plurimas urbes, in quibus maximè Riga, Revalia & Dorpatum. Vid. Balth. Russow. *Part. 2. Chron. Livon. fol. 53. seqq.* Medio Seculo XVI. Anno videlicet 1560. electus est Magister Livoniæ Gotthardus Kettlerus. Invenit is perturbatissimum rerum Livonicarum statum, partem sibi vindicantibus Moscicis, partem Svecis, partem Polonis. Cum igitur ex his malis eluctari non posset, dedit se in clientelam Sigismundo Augusto Regi Poloniæ, qui ipsi
Curo-

Curoniam & Sempalliam jure fiduciario, tituloque Ducis obtinendam concessit, reliqua verò Livonia sibi Regnoque Poloniæ vindicatâ. Factum id est An. 1561. Vid. Balth. Russow. *Part. 2. Chron. Livon. sub calcem.* Albertus Wijuk Kojalowicz. *Part. 2. Hist. Lituan. lib. 8. pag. 447.* Hic igitur Gothardus primus est Dux Curlandiæ & Sempalliæ, cui An. 1687. vita functo, jure hereditario successit Fridericus, Gothardi major natu filius. Ei successit An. 1639. Frater germanus Wilhelmus. Exceptum is, qui hodiè rerum in Curonia potitur Illustrissimus Princeps Jacobus. De Livonia autem concertarunt inter se Poloniæ atque Sveciæ Reges, quâ de re copiosè in lib. 1. de Re-
pub. Polonica egimus, quo etiam Benevolum Lectorem jam remittimus.

FINIS.

